

JAARGANG 20 • NUMMER 1 • LENTE 2009

ZOOGDIER

Engelse egels

Bezige bevers

Ontdekte vleermuis

Zogende konijnen

Inhoud

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijk kwartaaltijdschrift van de Zoogdierverseniging VZZ (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

Op de voorpagina: egel, gefotografeerd door Edwin Kats

Aanwijzingen voor auteurs

- Concept artikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@vzz.nl
- Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 juli, 1 oktober, 1 januari, 1 april.
- De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen.
- De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren.
- Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

Lidmaatschap Zoogdierverseniging VZZ en abonnement Natuurpunt

Lidmaatschap van Zoogdierverseniging VZZ met alleen de ontvangst van Zoogdier kost 18 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift Lutra kost 30 euro per jaar. Overmaken op Postbank 203737 of voor België op rekening 000-1486269-35, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, voor 1 december bij het Bureau van de Zoogdierverseniging VZZ. Leden van Natuurpunt kunnen zich op Zoogdier abonneren door 10 euro over te maken op 000-1486269-35 onder vermelding van "Zoogdier" en hun lidnummer. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen, zoals korting op activiteiten.

ISSN 0925-1006

Redactieadres

Redactie Zoogdier, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318, redactie.zoogdier@vzz.nl

Redactie

Paul Van Daele, Steve Geelhoed, Froukje Rienks, Jos Teeuwisse (hoofdredacteur), Bob Vandendriesche, Goedele Verbleyen, Stefan Vreugdenhil, Joke Winkelman.

Eindredactie

Eric van Kaathoven

Medewerkers

Dirk Criel, Dick Klees, Rob Koelman, Bastiaan Meerburg, Johannes Regelink, Rollin Verlinde, www.vildaphoto.net

Vormgeving

BARD87, 's-Graveland

Losse nummers Zoogdier

Losse nummers kosten 6 euro (inclusief porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer.

- 3 Egels in de problemen?
- 7 Bevers zijn booming
- 10 Kleine dwergvleermuis in Nederland
- 14 Eten ransuilen liever geen spitsmuizen?
- 15 Bunzing toch op de Rode Lijst
- 18 Waarnemingen
- 20 Wilde konijnen: waarnemingen bij Wentels
- 24 Hyperlink
- 26 Forum. Opvangcentra hebben toekomst!
- 28 Welke eisen stellen vleermuizen?
- 31 Kort nieuws
- 35 Agenda & adressen
- 36 Het moment van...

Lutra, voor wie meer diepgang wil

Naast Zoogdier geeft de Zoogdierverseniging het wetenschappelijke tijdschrift Lutra uit. De artikelen in Lutra gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen voordat ze gepubliceerd worden. De artikelen in Lutra behandelen alle aspecten van de zoogdierkunde en –bescherming in Europa en soms ook daar buiten, maar de nadruk ligt op artikelen over ecologie, biogeografie, gedrag en morfologie. De meeste artikelen zijn geschreven in het Engels met een Nederlandse samenvatting. Het omgekeerde, Nederlandstalige artikelen met een Engelse samenvatting komen ook voor.

Iedereen kan artikelen voor Lutra aanleveren en de redactie is in hoge mate bereid beginnende wetenschappers, zowel beroeps als amateurs, bij het schrijven te helpen.

Lutra verschijnt twee maal per jaar.

Een los abonnement op Lutra kost €21,- per jaar. Leden van de Zoogdierverseniging krijgen korting. Zij betalen maar €12,- per jaar.

Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdierverseniging (zie colofon hier naast).

Jonge egel. Foto Rollin Verlinde

Onderzoek naar Engelse egels

Egels in de problemen?

In Nederland loopt de onderzoekscampagne Jaar van de Egel volop. In Engeland is eerder al onderzocht hoe het met de egels gaat. Het onderzoek was een groot succes maar de resultaten zijn zorgwekkend.

De Nederlandse onderzoekster Anouschka Hof bericht over haar onderzoekservaringen in Engeland.

Zit de egel in de problemen?

Anouschka Hof

De West-Europese egel (*Erinaceus europaeus*), eens een vaak geziene gast in de tuin en op het platteland in grote delen van Europa, kampt wellicht met problemen. Onderzoek in Groot-Brittannië laat zien dat de egelpopulatie in bepaalde delen van het land drastisch verkleind is in de afgelopen 20 jaar. In 2005 is door de Royal Holloway Universiteit van Londen in samenwerking met de People's Trust for Endangered Species en de British Hedgehog Preservation Society een studie gestart naar het voorkomen van egels in Groot-Brittannië. Aan-

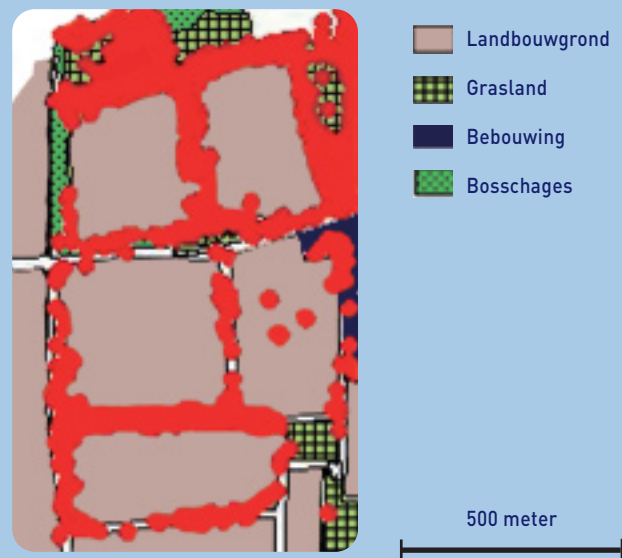
leiding hiervoor waren de resultaten van een onderzoek naar aantallen dode zoogdieren op Britse wegen. Hierin waren dalingen in het aantal egels tot 50 procent gevonden (Mammals Trust UK, 2005). De studie van 2005 bestond onder andere uit landelijk onderzoek naar de verspreiding van egels. In het kader hiervan werden mensen verzocht door te geven of ze al dan niet één of meerdere egels gezien hadden. Ook werd gevraagd of de deelnemers 10 jaar geleden gemiddeld meer of minder egels zagen dan heden ten dage.

Data met betrekking tot aantallen, jongen, locatie en habitat werden verzameld en opgeslagen in een database. Met behulp van deze data kon de egelpopulatie in Groot-Brittannië goed in de gaten gehouden worden en kon onderzocht worden welke factoren samenhangen met gezonde en met minder gezonde egelpopulaties.

Minder egels De eerste analyses leveren interessante resultaten. In 2005 en 2006 hebben meer dan 20.000 mensen verspreid over Groot-Brittannië meege-

Figuur 1 De locatie van respondenten die egels hebben gezien (groen) of niet hebben gezien (rood)

Figuur 2 Een deel van het studiegebied waarop duidelijk te zien is dat egels (locaties aangegeven met rode stippen) zich bij voorkeur langs de rand van het veld voortbewegen.

daan aan het egelonderzoek. Helaas kwam het gros van de reacties uit Engeland, waardoor Schotland en Wales voorlopig uit de analyses moesten worden gehouden. Figuur 1 geeft met groen aan waar egels gevonden zijn en met rood waar ze al sinds enige tijd niet meer gezien zijn.

Aan Figuur 1 is te zien dat egels vooral nog voorkomen in Noord en Oost Engeland en in mindere mate in het zuiden en het westen. Ook valt onmiddellijk op dat rond Londen egels nauwelijks meer voorkomen. Bijna 70 procent van de respondenten uit Londen en omgeving geeft aan dat de egelpopulatie daalt in vergelijking tot 10 jaar geleden, terwijl het landelijk gemiddelde 54 procent bedraagt. Daarnaast is de huidige dataset vergeleken met een dataset van de jaren zestig en zeventig (Centre for Ecology and Hydrology & Joint Nature Conservation Committee, 2007). Hieruit kan geconcludeerd worden dat hoewel de egel nog steeds wijdverspreid is, de relatieve dichtheid van het aantal egels maar liefst met 16 procent is afgenomen!

Intensieve Landbouw Naar aanleiding hiervan is onderzocht welke factoren deze verschillen in populatie dichtheden

en de afname in het aantal egels teweeg hebben gebracht. Twee van de factoren die sterk gerelateerd waren met het aantal egels waren de aanwezigheid van intensieve grootschalige en niet intensieve minder grootschalige graslanden. Intensieve graslanden zijn graslanden die gebruikt worden voor intensieve veeteelt. Deze graslanden worden gekenmerkt door hun

De egelpopulatie is met 40 procent afgenomen

uniforme samenstelling en hun uitgestrekte oppervlakten. Niet intensieve graslanden worden juist gekenmerkt door een grotere diversiteit aan flora en zijn over het algemeen minder uitgestrekt. Egels kwamen slechts in kleine aantallen voor in gebieden met een hoge dichtheid van het eerste type grasland, maar kwamen in grote aantallen voor in gebieden met het tweede type grasland. Het zuiden en westen van Engeland wordt vooral gekarakteriseerd door intensieve veehouderij met grote uitgestrekte uniforme weilanden (type 1 graslanden). Oorspronkelijk werd dit landschap doorsneden met heggenrijen en kleine bosschages, waar egels hun toevlucht zoeken. Met de intensivering van de

landbouw zijn deze landschapselementen helaas grotendeels verdwenen, en de egel dus ook.

Dassen Een ander in het oog springende factor was de invloed van dassen. Dassen zijn sinds 1991 beschermd in Groot Brittannië en sindsdien is het aantal dassen explosief gestegen. In grote delen van Groot Brittannië kun je elke 1 tot 2 vierkante kilometer een bevolkte dassenburcht vinden (Wilson et al., 1997). Het aantal egels blijkt negatief gecorreleerd te zijn met het aantal dassen.

Daar waar veel dassen voorkomen worden weinig egels gezien. Dassen vormen een dubbele bedreiging voor egels. Ze concurreren niet alleen om hetzelfde voedsel (wormen, insecten), egels staan daarnaast ook nog eens op het menu van de das. Hoewel egels niet erg frequent worden gegeten, is de invloed op de egelpopulatie aanzienlijk. Er bestaan dan ook aanwijzingen dat egels dassen liever uit de weg gaan. Dassen en egels leven echter al sinds jaar en dag zij aan zij. Het vermoeden bestaat dat door het verdwijnen van voldoende bescherming in de vorm van heggen en bosschages egels vatbaarder zijn voor de bedreiging van predatoren zoals dassen. Meer onderzoek is echter

Egel steekt weg over. Foto Rollin Verlinde

nodig om dit vermoeden te kunnen bevestigen.

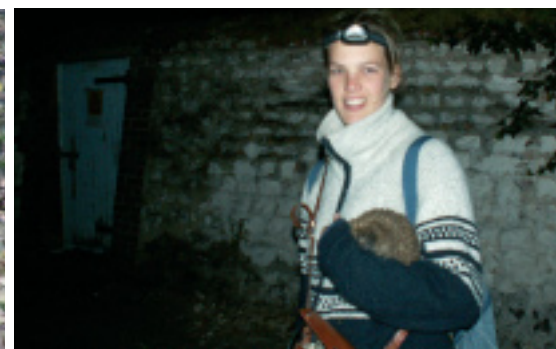
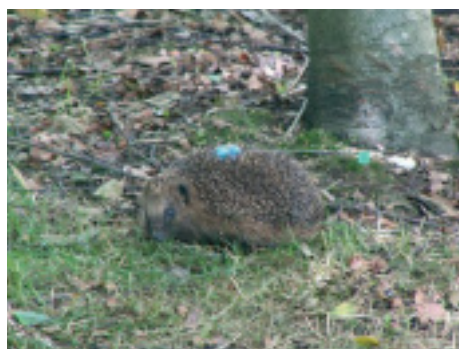
Agrarisch natuurbeheer Een van de maatregelen die positief zouden kunnen uitwerken op de egelpopulatie is het stimuleren van agrarisch natuurbeheer. Afgelopen jaar heb ik onderzocht of agrarisch natuurbeheer, met name het aanleggen en behouden van heggen, boschages en groenstroken, een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan de egelpopulatie in Groot Brittannië. Ik heb maar liefst 44 gezenderde egels gedurende 10 dagen gevolgd in een landbouwgebied in het oosten van Engeland tijdens de zomer van 2008. De resultaten lieten zien dat egels significant meer gebruik maakten van heggenrijen en groenstroken. Verder begaven de egels zich vrijwel niet op land-

bouwgrond. Ze werden vooral aangetroffen aan de rand van het open veld en ze waren in slechts 4 procent van de gevallen meer dan 10 meter verwijderd van enige vorm van bescherming. Figuur 2 illustreert dit duidelijk. Ik moest dan ook concluderen dat zowel heggenrijen en groenstroken van groot belang zijn voor egels. Daarnaast werd ook in dit onderzoek het vermoeden bevestigd dat dassen een grote invloed hebben op egelpopulaties. In het studiegebied bedroeg de sterfte onder egels 20 procent; 89 procent van de sterfgevallen werd veroorzaakt door dassen, hoewel de dassenpopulatie in het gebied zeer klein is.

Londen Terug naar het grootschalige onderzoek naar het voorkomen van egels. Zoals eerder opgemerkt werden er weinig egels gevonden in Londen en omgeving en

in andere stedelijke gebieden. Naar aanleiding hiervan is de huidige egelpopulatie in Groot Londen, een gebied van bijna 1600 vierkante kilometer, vergeleken met de egelpopulatie in Groot Londen in de jaren zestig en zeventig (Morris, 1966; Plant, 1979). Het schokkende resultaat was dat de egelpopulatie met meer dan 40 procent is afgenomen in de afgelopen 40 jaar! Vooral in de meer centrale gebieden is de situatie schrijnend. Naarmate het aantal mensen en het aantal huizen toeneemt, neemt het aantal egels af. De egels werden vooral gezien in gebieden met grote tuinen. Met name die omvang lijkt van groot belang, het aantal tuinen daarentegen had geen positief effect. Dat komt omdat deze tuinen vooral klein en omheind zijn en ook nog eens versnipperd liggen. Willen de egels er iets aan hebben, dan

Links: Restanten van door das opgegeten egel met zender (rechts)
Midden: Egel met zender voor onderzoek. Foto's: Anouschka Hof.
Rechts: Anouschka Hof. Foto Reda Garmute.

Jaar van de Egel

In Nederland loopt dit jaar een enigszins met Hogwatch vergelijkbare onderzoekscampagne, het Jaar van de Egel. In een grootschalig onderzoek waaraan alle Nederlanders mee kunnen doen, wil de Zoogdiervereniging te weten komen hoe het precies met dit bijzondere zoogdier gaat in Nederland en of de egel op de Rode lijst van bedreigde zoogdieren moet komen. Want iedereen kent de egel maar tegenwoordig zie je hem vaker dood langs de weg liggen dan rondsnuffelen in de tuin.

Van belang is dat zo veel mogelijk Nederlanders hun ogen en oren open houden en waarnemingen van levende (maar ook dode) egels doorgeven. Zo komen we erachter of de egel nog wel overal in Nederland voorkomt, of uit bepaalde gebieden verdwenen is. Aanvullende onderzoeken maken het plaatje compleet.

De campagne Jaar van de Egel zal zijn hoogtepunt hebben tijdens het derde weekend van september, wanneer voor het eerst het Egelweekend wordt gehouden. Dan zijn er diverse activiteiten waar de egel centraal staat en wordt de grootste egeltelling ooit gehouden. Op de website www.jaarvandeegel.nl kunt u de ontwikkelingen volgen. Mensen die een egel gezien hebben, kunnen via deze site de waarneming doorgeven. De onderzoekscampagne het Jaar van de Egel is een initiatief van de Zoogdiervereniging en wordt mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van LNV en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Verder lezen?

Centre for Ecology and Hydrology & Joint Nature Conservation Committee. (2007) NBN gateway. 2007.

Mammals Trust UK. (2005) Mammals on roads survey- an outline of 2004's results, 1-4.

Morris, P.A. (1966) The hedgehog in London. The London Naturalist, 45, 43-49.

Plant, C.W. (1979) The status of the hedgehog *Erinaceus europaeus* in the London boroughs of barking, Newham, Redbridge and Waltham Forest. The London Naturalist, 58, 27-37.

Wilson, G., Harris, S. & McLaren, G. (1997) Changes in the British badger population, 1988 to 1997. , 5-142.

moeten tuinen zo veel mogelijk onderling verbonden zijn. Geschikt habitat is vaak slechts beschikbaar wanneer het niet geïsoleerd ligt. Een groot aantal huizen, wegen en andere voor egels ongeschikte elementen zorgen niet alleen voor een verlies aan geschikt habitat, maar ook voor de versnippering van de nog aanwezige stukken groen in het stedelijk gebied. Helaas is de te verwachten trend dat het aantal mensen in stedelijk gebied nog meer zal toenemen en zo ook het aantal huizen per vierkante meter. Deze ontwikkeling biedt weinig perspectief voor de nog resterende natuurlijke gebieden in steden, zo ook voor de egels die hun toevlucht in deze groene havens zoeken.

Egel is niet gebaat bij versnippering van tuinen

Hoe verder? Concluderend blijkt uit het grootschalige onderzoek dat in Engeland uitgevoerd is dat egels nog steeds wijd verspreid zijn in Groot-Brittannië. Het is echter ook duidelijk geworden dat de aantallen de afgelopen veertig jaar sterk afgenomen zijn. Vooral in het zuidwestelijke deel van Groot-Brittannië dat gekarakteriseerd wordt door een hoge dichtheid aan dassen en door uitgestrekte uniforme weilanden voor intensieve vee-

houderij is de afname van egels duidelijk zichtbaar. Ook in stedelijke gebieden is de afname duidelijk te merken. Dit hangt vooral samen met het grote aantal mensen en huizen per vierkante kilometer en de versnippering van tuinen en andere vormen van stedelijk groen. Mijn onderzoek toont aan dat heggenrijen en groenstroken binnen agrarisch natuurbeheer en de onderlinge verbondenheid van groen in stedelijke gebieden van belang zijn voor het in stand houden voor een gezonde egel-populatie. Verder onderzoek moet in kaart brengen wat de rol is van verschillen in de voedselbeschikbaarheid. Het is maar de vraag of deze problemen zich beperken tot Groot-Brittannië of dat egels wellicht ook in andere delen van Europa dezelfde gevaren moeten trotseren. Ik wacht dan ook met spanning de resultaten voor het onderzoek van de Zoogdiervereniging in het kader van het Jaar van de Egel af.

Anouschka Hof, egelonderzoeker aan School of Biological Sciences University of London, a.r.hof@rnhul.ac.uk

Kijk ook op www.jaarvandeegel.nl

Egel op mos. Foto Edwin Kats

Het grootste knaagdier van Europa: een snelle zwemmer en een zeer goede duiker. Met gemak blijft hij een minuut of 5 onder water. Op het land is hij met zijn 30 kilo een beetje onhandige verschijning. Foto Rollin Verlinde

Ontsnapte bevers succesvol in de Flevolandse polder

Bevers zijn booming

Op 22 november 2008 vierden Staatsbosbeheer, de Zoogdiervereniging en de Beverwerkgroep Nederland dat 20 jaar geleden voor het eerst bevers (*Castor fiber*) werden losgelaten. Tijdens deze Beverdag bleek dat onderzoekers in diverse gebieden (de Biesbosch, de Gelderse Poort, Limburg, Flevoland, Wallonië en zelfs Drenthe) dezelfde trend signaleerden. De bever doet het goed in de polder. Het verhaal van de Flevolandse bever is bijzonder en tegelijk illustratief voor het succes van de bevers.

Jeroen Reinhold

De herintroductie van de bever in de Biesbosch in 1988 heeft indirect bijgedragen aan de komst van de bever in Flevoland. In het Natuurpark Lelystad werd gelijktijdig gestart met een fokgroep Elbe-bevers, zodat nakomelingen van deze groep de populatie in de Biesbosch op termijn konden versterken. In de winter van 1990/1991 wisten enkele dieren uit hun omheinde leefgebied te ontsnappen. Dit was het begin van een wilde populatie in Flevoland. De populatieontwikkeling van deze startende populatie is de eerste tien jaar slechts marginaal gevolgd. Bij de officiële uitzettingen in de Biesbosch, Gelderse Poort en later Limburg stelde het toenma-

lige Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) of de Provincie altijd strenge voorwaarden om de populatie te monitoren. Als dieren onofficieel uitgezet worden, zoals in Flevoland, voelt geen enkele organisatie zich hiervoor verantwoordelijk.

De dieren wisten zich in die tien jaar ver te verbreiden. Er vestigden zich bevers in het Natuurpark, maar ook in het Wisentbos bij Dronten, het Horsterwold bij Zeewolde en nabij de Lepelaarplassen van Almere. De water- en oeverbeheerders waren zich er nauwelijks van bewust dat zich bevers in Flevoland gevestigd hadden. Met het beheer van de oevers werd dan ook geen re-

kening gehouden met bevers. Toen in begin 1998 een beverburcht uitgemaaid werd in Zeewolde (Anoniem, 1998a), werd duidelijk dat de onbekendheid van de ligging van de burchten bij de oeverbeheerders een bedreiging was voor de kleine populatie. Dit was voldoende reden om een provinciale telling van bevers te organiseren en de resultaten goed te communiceren met de oeverbeheerders.

Telling Bevertellingen worden in Nederland vooral door vrijwilligers uitgevoerd. Zij verrichten het meeste veldwerk en zorgen dat de verzamelde gegevens bij een coördinator komen. Het werk van de

Beverburcht bij de Regenboogwijk in Almere. Foto Jeroen Reinhold

Bevervraat. Foto Jeroen Reinhold

coördinator is soms betaald, zoals in het geval van Flevoland. Hier betalen de Flevolandse oeverbeheerders en enkele gemeenten de coördinator voor zijn werk. De gegevens worden gedeeld met de Zoogdierverseniging. De telling gaat als volgt: In februari en maart worden de oevers afgezocht naar nieuwe burchten. Van de bekende burchten wordt bepaald of de burcht nog bewoond is. Dit levert een beeld op van het aantal bewoonde burchten. In juni en in juli vindt een telling bij de burchten plaats. Het aantal jongen, halfwassen en volwassen dieren dat de burcht verlaat wordt dan bepaald. Dit is een lastige telling, omdat de dieren soms lange stukken onder water zwemmen voordat ze boven komen. De dieren gaan ook regelmatig weer terug naar de burcht, waardoor dubbeltellingen niet uit te sluiten zijn. Daarom wordt gewerkt met een voorzichtige telling: hoeveel dieren wonen er minimaal in de burcht?

De kans om werkelijk jongen te zien is eigenlijk alleen vanaf juli aanwezig, dus slechts tijdens één telronde. Reden om de populatiegrootte vooral vast te stellen op basis van het aantal halfwassen en volwassen dieren. Ook in andere delen van Nederland wordt de populatiegrootte zo uitgedrukt.

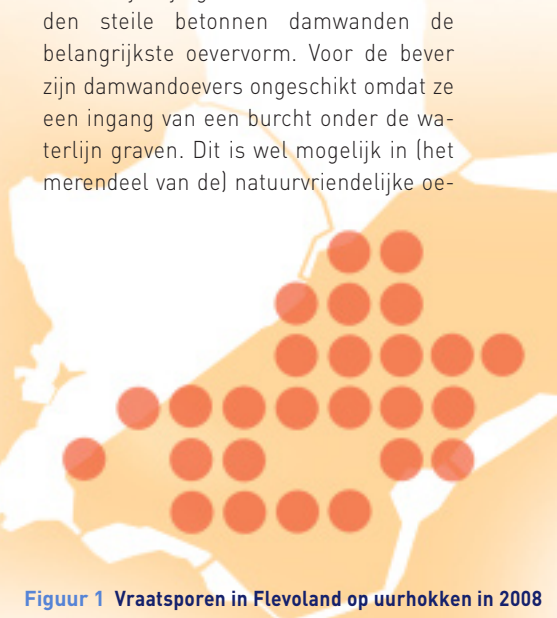
Aantallen De populatie van Flevoland is gestart met enkele dieren. Onduidelijk is hoeveel dieren er in de loop der jaren werkelijk ontsnapt zijn, maar dit aantal bedraagt waarschijnlijk drie tot vijf dieren. Daarnaast zijn er in 1996 twee mannetjes bijgeplaatst om de genetische variatie van deze startende populatie te vergroten (Anoniem, 1998b). Uit de tellingen blijkt dat het aantal bezette burchten in het vroege voorjaar en het aantal getelde (half)wassen dieren jaarlijks stijgt. Aangenomen wordt dat de tellers maar de helft van het aantal (half)wassen dieren van Flevoland waarnemen. Er wordt uiteindelijk

een telling verricht waarin het minimale aantal aanwezige dieren wordt bepaald (Reinhold, 2003). Om het werkelijke aantal dieren te bepalen moeten de cijfers van de telling nog gecorrigeerd worden. Ervaringen met extra tellingen bij burchten en de wetenschap dat bevers uit hollen en legers niet geteld worden, leert dat er tweemaal zoveel bevers zijn dan die geteld worden. Tevens wordt aangenomen dat het aantal bevers dat in een bezette burcht leeft gemiddeld drie bedraagt. Het aantal dieren in een burcht zou gezien de levenswijze van de bever en het aantal jongen dat de bever per jaar krijgt acht kunnen bedragen. Er zijn echter meer burchten met een of twee dieren dan met acht, vandaar de (subjectieve) aanname van drie dieren. Figuur 3 beschrijft de populatieontwikkeling op basis van deze twee aannames, die dezelfde trend aangeven. Opvallend is dat deze kleine populatie het gered heeft. De jaarlijkse groei van ruim twintig procent is zelfs vrij constant gebleven. Daarmee is het één van de best groeiende beverpopulaties van Nederland.

Verspreiding In het begin van de tellingen van de bevertelgroep van Flevoland kwam de soort voor in de driehoek Lelystad (met een accent op het Natuurpark), Almere en Zeewolde (zie figuur 2). In 2008 is de verspreiding niet veel anders, alleen is het aantal bewoonde burchten wel sterk toegenomen van 12 naar 28. De meldingen buiten Flevoland bij het Gelderse Nijkerk (2007) en Hattem (2005 (Pater, 2007)) zouden betrekking kunnen hebben op dieren die afkomstig zijn van Flevoland. Het areaal dat de 90 bevers hebben bezet, uitgedrukt in uurhokken (5x5 kilometer) met vraatsporen is groot te noemen. Sporen van de dieren uit de 28 bewoonde burchten van 2008 zijn terug te vinden in 26 uurhokken. Voor een belangrijk deel komt dit omdat de dieren sterk gebonden zijn aan de lijnvormige vaarten van Flevoland.

land. Hierdoor zijn de territoria erg langgerekt en bestrijken daarmee relatief veel uurhokken.

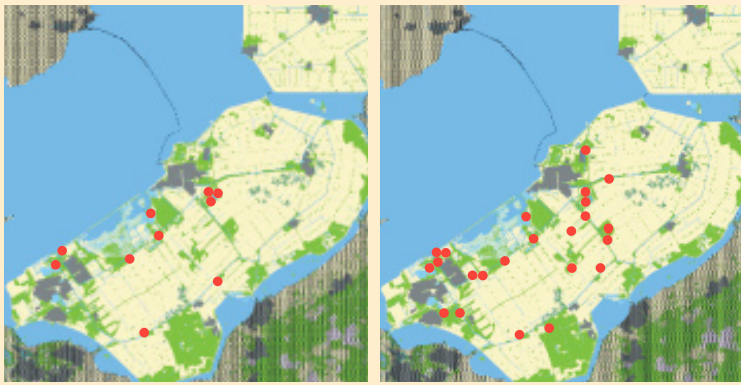
Oevers De bevers zijn in Flevoland erg afhankelijk van de aanwezige vaarten. Het merendeel van de Flevolandse bevers heeft een burcht op minder dan 500 meter van de belangrijkste vaarten gemaakt. De Flevolandse vaarten voldoen dan ook aan één van de belangrijkste habitateisen voor bevers: diep open water en bomen grenzend aan het water. De vestiging van de bevers langs deze kanalen was alleen mogelijk doordat delen van de Flevolandse vaarten sinds de jaren tachtig natuurvriendelijk zijn gemaakt. Daarvoor vormden steile betonnen damwanden de belangrijkste oevervorm. Voor de bever zijn damwandoevers ongeschikt omdat ze een ingang van een burcht onder de waterlijn graven. Dit is wel mogelijk in (het merendeel van de) natuurvriendelijke oe-

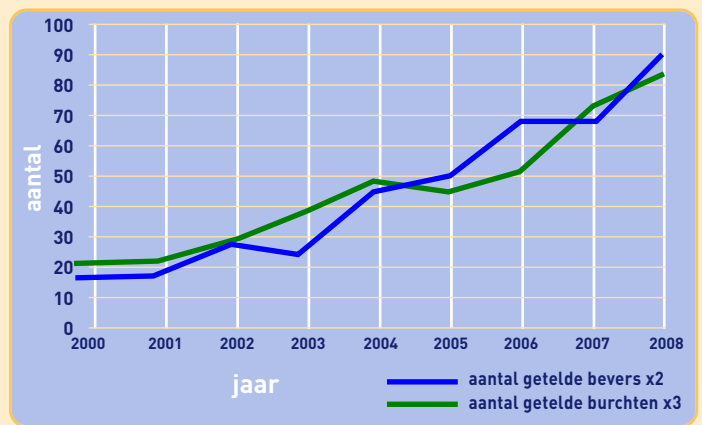
Figuur 1 Vraatsporen in Flevoland op uurhokken in 2008

vers. Van alle beverburchten aan de grote vaarten is 81 procent gemaakt in een deel van de oever dat natuurvriendelijk is, terwijl het aandeel natuurvriendelijke oevers minder dan de helft van de aanwezige oevers bedraagt.

Sturen Bevers zijn in Flevoland dan ook heel goed te sturen. Ze ontwikkelen een burcht op plekken waar een natuurvriendelijke oever is.

Figuur 2 Verspreiding van beverburchten in 2003 en 2008 in Flevoland. De bever vestigt zich vooral langs de natuurvriendelijke kanaaldelen waar de burcht onder een boom gebouwd kan worden.

Figuur 3 Populatie ontwikkeling bevers in Flevoland gebaseerd op gecorrigeerde tellingen.

delijke oever ligt in combinatie met bomen grenzend aan het water. Zonder bomen of zonder natuurvriendelijke oever vestigen bevers zich niet. De burcht wordt dan meestal gemaakt onder of nabij een boom, zodat de dieren bij het verlaten van de burcht eerst onder de overhangende takken naar boven kunnen zwemmen om vervolgens de omgeving te kunnen verkennen. Deze kennis wordt nu gebruikt bij het inrichten van bevervriendelijke oevers in Flevoland. Op locaties waar bevers zich door de damwanden niet kunnen vestigen, maar waar bomen wel dicht aan de waterkant staan, worden nu damwanden verwijderd om vestiging van bevers mogelijk te maken. Deze kennis kan echter in de toekomst ook anders gebruikt worden: op welke plekken zijn de bever in de toekomst ongewenst en hoe moet de oever dan ingericht worden?

Toekomst De ontwikkeling van Flevoland staat niet op zichzelf. Ook in de Biesbosch, Gelderse Poort en Limburg neemt de beverpopulatie toe. Het stadium dat iedereen benieuwd was of de populatie zich wist te handhaven in Nederland is gepasseerd. De bever heeft zijn plek veroverd in Nederland, waardoor het nu tijd is om na te denken over de toekomst. Op juridisch vlak zou de status van de bever eens goed bekeken moeten worden. Moet de soort nog steeds tot de best beschermde diersoorten behoren of is een minder beschermde status aanvaardbaar? Het zou het aanvragen van ontheffingen bij ruimtelijke ordeningsvraagstukken kunnen voorkomen, er van uitgaande dat er wel een

gedragscode voor die situatie ontwikkeld is. Probleemsituaties zullen zich gaan voordoen: bevers die zich in dijken vestigen of bevers die in beken dammen bouwen. Ook daarover zal in de nabije toekomst nagedacht moeten worden. Worden deze dieren weggevangen? En waar worden ze dan weer losgelaten? Daarnaast wordt het tijd om eens heel goed na te denken over hoe eventuele problemen met bevers te voorkomen zijn. Zijn oevers zodanig in te richten en te beheren dat bevers zich er niet in vestigen?

Al met al staat zoogdierminnend Nederland twintig jaar na de herintroductie van de bever in Nederland weer voor nieuwe uitdagingen. Hoe zorgen we ervoor dat de 'booming' bever een geaccepteerde plek in de samenleving houdt? Bevers worden nu gezien als een lust, het is zaak dat zo te houden.

Jeroen Reinhold, Coördinator bevertellingen Flevoland, Landschapsbeheer Flevoland, reinhold@landschapsbeheer.net

Woord van dank Dit artikel had niet tot stand kunnen komen zonder de hulp van tientallen Flevolandse bevertellers. Ook zonder de volgende financiers hadden de tellingen en deze rapportage niet kunnen plaatsvinden: RWS Waterdienst, Provincie Flevoland, Waterschap Zuiderzeeland, Gemeente Almere, Gemeente Lelystad en de Nationale Postcode Loterij. Michelle de la Haye en Vilmar Dijkstra worden bedankt voor hun kritische blik op eerdere versies van dit artikel.

Voorkomen beveroverlast

Het aantal bevers in Nederland neemt snel toe, en dat is natuurlijk goed nieuws! Lokaal is er echter ook overlast, door ongewenste graafactiviteiten in oevers en dijken. Door de verwachte uitbreiding van de bever kan dit in de toekomst op grotere schaal gaan gebeuren dan nu het geval is. De Zoogdiervereniging onderschrijft de gezamenlijke conclusie van de Beverdag dat snel nagedacht moet worden over mogelijkheden om schade te voorkómen. Het is belangrijk dat zo veel mogelijk mensen deze bijzondere soort een warm hart blijven toedragen en dat de bevers de ruimte krijgen om een gezonde populatie te ontwikkelen.

Bij het dijk- en oeverbeheer zijn veel partijen betrokken. De Zoogdiervereniging onderzoekt de mogelijkheden om een coördinerende rol te gaan spelen, om deze partijen bij elkaar te brengen en gezamenlijk naar oplossingen te zoeken. Een mogelijkheid zou kunnen zijn om een gedragscode of 'generieke ontheffing' op te stellen, met daarin de bedachte maatregelen. Zo kan op een pragmatische wijze zorgvuldig met de geldende Flora- en Faunawetgeving worden omgegaan bij bijvoorbeeld het verwijderen van burchten op ongewenste plekken.

Verder lezen?

Anoniem, 1998a. Bever in Horsterwold. Castor 3

Anoniem, 1998b. Nieuwe genen in Flevoland. Castor 4

Pater, R., 2007. Bever in de Wiessenbergse kolk. Castor 16

Reinhold, J., 2003. The beaver (Castor fiber) in Flevoland, The Netherlands. – Lutra 46/2, p. 135-138

Deelnemers Langbroekerweteringproject voor aanvang inventarisatie. Foto Bernadette van Noort

Vertraagde piepjes leiden naar nieuwe vleermuissoort

‘Ontdekking’ kleine dwergvleermuis

In het kader van een driejarig vleermuisonderzoek in het Langbroekerweteringgebied zijn vanaf 2007 meerdere inventarisaties uitgevoerd. En passant werd voor het eerst de kleine dwergvleermuis in Nederland vastgesteld. De ontdekker brengt verslag uit.

Freek Cornelis

In het Langbroekerweteringgebied, gelegen tussen de rivier de Lek en de Utrechtse Heuvelrug, vindt op verzoek van de provincie Utrecht een driejarig onderzoek plaats naar het gebruik van het landschap door vleermuizen. Het gebied heeft grote landschappelijke waarde door de

aanwezigheid van diverse landgoederen, afgewisseld met boomgaarden, houtwallen, weteringen, grienden, bossen en weilanden. Dit maakt het interessant voor vleermuizen, maar het was nog onbekend op welke wijze. Om te voorkomen dat toekomstige veranderingen bedoeld om land-

bouw en recreatie te stimuleren, het leefgebied van de vleermuizen verstoren, was nader onderzoek nodig. Met de juiste kennis moet het mogelijk worden om voor vleermuizen essentiële landschapselementen te behouden en te beschermen. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door de

Herontdekking kleine dwergvleermuis

Al in 1825 gaf Leach de naam kleine dwergvleermuis aan een waargenomen vleermuissoort. Daarna verdween deze soort echter naar de achtergrond.

Nadat het vleermuisonderzoek met behulp van batdetectors de laatste decennia een hoge vlucht nam, werd deze soort in eerste instantie niet apart onderscheiden van de verwante gewone dwergvleermuis. De waargenomen roep-frequenties van de gewone dwergvleermuis waren echter zeker niet eenduidig: er was sprake van twee aparte groepen. Van de ene groep bereikte de hoogste frequenties van de ultrasone geluiden hooguit 45 kilohertz (kHz), terwijl die van de andere groep 55 kHz haalde. De Zwitser Peter Zingg was de eerste die dit onderscheid beschreef. Hij dichtte dit toe aan een afwijkend biotoopgebruik van verschillende populaties van deze soort, wat zou leiden tot andere roepfrequenties.

De Engelse hoogleraar Gareth Jones vond het onderscheid hiervoor echter te scherp. Hij vermoedde daarom dat deze theorie niet klopte, waarna hij zijn onderzoek hierop richtte. In de periode 1987 tot in het begin van de jaren negentig vond hij bovendien dat de 45 KHz- en 55 KHz-groepen in Groot-Brittannië in afzonderlijke kolonies voorkwamen, die zich niet met elkaar mengden. Dit werd bevestigd met

Zoogdiervereniging en de Vereniging Natuur en Milieu Wijk bij Duurstede onder leiding van Eric Jansen. Hierbij worden diverse inventarisaties uitgevoerd in het gebied, ondersteund door een groep enthousiaste vrijwilligers. De batdetector is daarbij dan een standaard hulpmiddel om vleermuizen op te sporen en te determineren aan de hand van de ultrasone geluiden die vleermuizen produceren (zie kader).

Werfroepjes Vleermuizen gebruiken ultrasone geluiden om hun positie te bepalen en om prooien te ontdekken. De hoogfrequente geluiden worden door vleermuizen ook gebruikt voor sociale interactie, zowel binnen de eigen soort als naar andere soorten toe. Het laatste beperkt zich voornamelijk tot angstkreten of tot het verjagen van andere soorten in een voedselarm gebied. Een aantal soorten gebruikt werfroepjes of baltsgeluiden om vrouwtjes te lokken. Deze werfroepjes zijn vaak soortspecifiek en dus heel bruikbaar voor onderzoekers om een soort te kunnen vaststellen, wanneer deze hoogfrequente geluiden waarneembaar worden gemaakt.

Ontmoeting Op 23 augustus 2007 werd op het landgoed Broekhuizen bij Leersum een inventarisatie uitgevoerd, vooral gericht op baltsende ruige dwergvleermuizen (*Pipistrellus nathusii*) die er zeker zouden voorkomen. Maar ondanks optimale omstandigheden werden er geen baltsende ruige dwergvleermuizen waargenomen tijdens de zoektocht zelf. Pas na afloop, toen alle deelnemers zich al huiswaarts begaven, hoorde ik onder de beukenlanen op de Broekhuizerlaan tussen het landgoed en Leersum een ruige dwergvleermuis baltzen, alsook een gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*). Gewoontegetroou nam ik de Time-Expansion geluiden op (van Petterson D240x, 10 maal vertraagd), voor vastlegging en latere analyse op een computer.

Vertraagd In december 2007 bekeek ik de sonogrammen (grafiek die geluidssignalen visueel weergeeft, red.) van deze opnames nog eens nauwkeurig en bemerkte

toen iets nieuws op. Naast de werfroepjes van ruige en gewone dwergvleermuis waren op de sonogrammen zwakke echo-locatie-pulsjes zichtbaar in de vorm van een hockeystick, die uitvlakten op zo'n 56 kHz, en ook langer waren dan 5 ms. Dit waren pulsen die je eigenlijk alleen van een kleine dwergvleermuis (*Pipistrellus pygmaeus*, Leach 1825) zou verwachten, en niet van een gewone dwergvleermuis waarvan de pulsen normaliter ergens tussen 48 en 42 kHz uitvlakken. Gewone dwergvleermuizen kunnen ook wel hoger roepen, maar doen dat meestal als reactie op een dichtere omgeving. Hierbij wordt de

'De sonogrammen wezen de weg naar de nieuwkomer'

pulsduur dan tevens verkort tot minder dan 4 ms. De werfroepjes die in het veld toegeschreven waren aan een gewone dwergvleermuis, leken bij de nadere analyse ook wat hoger te zijn dan anders en zouden ook kunnen wijzen op een kleine dwergvleermuis. Maar, kleine dwergvleermuizen waren in Nederland nog niet eerder vastgesteld!

Specialisten Vleermuispecialisten Herman Limpens en John Mulder hadden op www.vleermuis.net al eerder geschreven over de kleine dwergvleermuis, met een oproep om deze soort op te sporen in Nederland. In de ons omringende landen kwam de soort voor, dus was de kans groot dat ze ook in Nederland zou voorkomen, was hierbij de gedachte. Na deze oproep kwamen er diverse meldingen van hoge pulsen uit het land. Echter, er waren geen opnames van beschikbaar, of de hoogte en lengte van de pulsen bleken eerder te wijzen op gewone dwergvleermuizen. Op basis van de korte, zachte opname uit Leersum konden ook Herman en John geen definitieve conclusie trekken. Het zou ook om een gewone dwergvleermuis kunnen gaan die wat hoger roept dan gewoonlijk, of een jonge gewone dwergvleermuis waarvan de stembvorming nog niet compleet was. Een nieuwe waarneming was helaas niet meer mogelijk, omdat de vleermuizen inmiddels massaal aan hun winterslaap waren begonnen.

Vervolg Op 5 juli 2008 was ik rond 02:00 uur voor het eerst weer in de buurt waar de opname was gemaakt en besloot ik

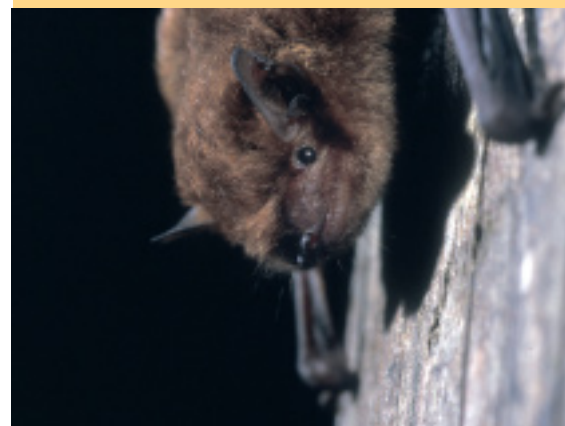

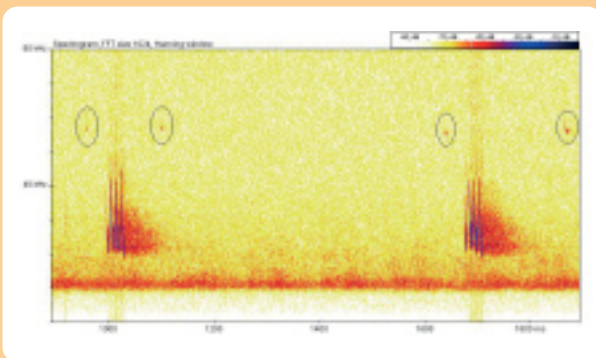
Foto Rollin Verlinde

waarnemingen in andere Europese landen, zoals Frankrijk, de Scandinavische landen en landen rond de Middellandse Zee, waar het leefgebied van beide groepen overlapt maar zij gescheiden voorkomen. Een promovendus van Jones stelde vast dat beide groepen andere biotoopvoorkeuren kennen. Er werd geconstateerd dat de 55 kHz-groep sterk gebonden is aan oevers, in tegenstelling tot de 45 kHz-groep.

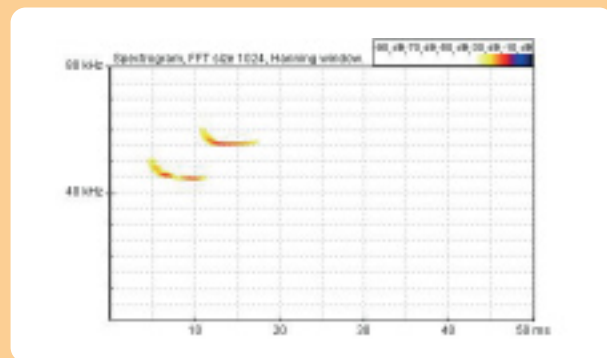
Op basis van de strikte scheiding in kolonies en de afwijkende biotoopvoorkeur werd geconcludeerd dat er sprake moest zijn van twee aparte soorten. Dit werd vervolgens bevestigd door genetisch onderzoek. Sindsdien wordt de 55 kHz-groep onderscheiden van de gewone dwergvleermuis en aangeduid als de kleine dwergvleermuis.

Kleine dwergvleermuis. Foto Rollin Verlinde

Figuur 1 Deel van het sonogram uit de allereerste opname van de kleine dwergvleermuis. Er zijn twee werfroepjes (met echorus) zichtbaar, opgebouwd uit 4 snelle, steile, breedbandige pulsen. De veel zachtere, hoge locatiepulsen zijn omcirkeld.

Figuur 2 Sonogram van locatiepulsen van de kleine en een gewone dwergvleermuis uit een latere Time-Expansion opname bij Leersum, waar de twee dieren samen vlogen. Te zien is dat in de tijd beide pulsen van hoog naar laag gaan en vlak eindigen. De kleine dwergvleermuis (bovenste puls) eindigt hierbij rond de 56 KHz, terwijl de gewone dwergvleermuis (onderste puls) uitvlakt op ongeveer 45 KHz. Samen met een pulslengete van meer dan 6 ms zijn dit typische waarden voor beide soorten.

toch maar even te kijken of er nieuwe opnames gemaakt konden worden. En jawel, na enkele minuten waren er weer hoge pulsen op te nemen, opnieuw begeleid met sociale roepjes, die op dat moment waarschijnlijk eerder een wegjaag-functie hadden dan als werfroepjes. Dit kon geen toeval meer zijn, zeker niet toen bij vrijwel alle vervolfbezoeken de hoge, lange pulsen steeds waarneembaar waren, ook door anderen. De Engelse hoogleraar Gareth Jones, die beschouwd mag worden als de herontdekker van de soort (zie kader), heeft op basis van de opnamen be-

vestigd dat het hier toch echt moet gaan om een kleine dwergvleermuis. Vooralsnog moeten we ervan uitgaan dat het gaat om een geïsoleerd dier, gezien de enkelvoudige waarnemingen. De aantallen werfroepjes in de nazomer doen ons verder vermoeden dat het een mannetje betreft. Pogingen om het dier te vangen met hoge mistnetten (op 16 juli en 6 september 2008) hadden geen resultaat. Visuele waarnemingen waren er nauwelijks. De laatste auditieve waarneming van het dier door mij was op 13 oktober 2008, ruim een jaar na de allereerste waarneming.

De Zoogdiervereniging heeft op 7 augustus 2008 een persbericht doen uitgaan over de ontdekking van de eerste kleine dwergvleermuis in Nederland, bij Leersum. Diverse media hebben dit voortvarend opgepakt. Ook het radioprogramma Vroege Vogels heeft op 31 augustus een rapportage ter plaatse uitgezonden, opgenomen in de nacht van 27 op 28 augustus (uitzending is via hun website nog te beluisteren). Een artikel in Lutra, het wetenschappelijk tijdschrift van de Zoogdiervereniging, is in voorbereiding.

Beukenlanen gezien vanaf landgoed Broekhuizen. Foto: Freek Cornelis

Conclusie Na de allereerste waarneming in 2007 zijn er gedurende 2008 nieuwe auditieve waarnemingen gedaan en bevestigd door verschillende personen. Hoogte en duur van de pulsen geven onmiskenbaar aan dat het gaat om een kleine dwergvleermuis en dat daarmee de soort voor het eerst in Nederland is vastgesteld. Deze vaststelling is mogelijk geworden door de vastlegging en analyse van sonogrammen van een toevallige waarneming middels een Time-Expansion batdetector. Hopelijk kunnen we in 2009 ook visuele waarnemingen doen en zal blijken

dat ook op andere plaatsen in Nederland kleine dwergvleermuizen voorkomen.

Woord van dank Met dank aan Gareth Jones, Herman Limpens en John Mulder voor hun bijdrage aan de determinatie, en aan andere deelnemers van het Langbroekerweteringonderzoek, in het bijzonder Eric Jansen, voor de gezellige en spannende avonden en nachten.

Freek Cornelis
Vrijwilliger Zoogdierverseniging
freek.cornelis@hetnet.nl

Batdetectors

Eén van de methoden om vleermuisgeluiden waarneembaar te maken is door het gebruik van batdetectors. Deze maken op verschillende manieren de hoogfrequente geluiden of pulsen van vleermuizen (10 tot 150 kHz) hoorbaar voor mensen. Hierbij worden vooral twee typen detectors ingezet: heterodyne detectors en Time-Expansion detector. Een heterodyne detector mixt de vleermuisgeluiden met een afstembare ultrasone frequentie, waardoor het verschil tussen de frequenties hoorbaar wordt als een zweving. Door af te stemmen op de frequentie waar het geluid het laagst of hardst klinkt, zijn enkele groepen vleermuizen met een heterodyne detector eenvoudig te determineren zoals dwergvleermuizen (*Pipistrellus* spp.), laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*). Andere soorten zijn met zo'n detector echter niet of nauwelijks te determineren, met name de verschillende *Myotis*-soorten en grootvleermuizen (*Plecotus* spp.). De Time-Expansion detector vertraagt het waargenomen geluid als geheel, waarbij alle details zo goed mogelijk bewaard blijven. Deze vertraagde geluiden kunnen zo nodig verder worden geanalyseerd met geschikte software. Hiermee kunnen vooral wat moeilijker te onderscheiden soorten vastgesteld worden zoals hierboven benoemd, op basis van het verloop in frequentie en sterkte van de geluiden als deze weergegeven worden in de vorm van sonogrammen. De veelgebruikte detector Peterson D240x is zowel een heterodyne als een Time-Expansion detector. Het heterodyne gedeelte wordt dan vooral gebruikt bij het opsporen van vleermuizen en voor het determineren van enkele 'makkelijke' soorten, het Time-Expansion deel voor vastlegging en aanvullende determinatie.

Verder lezen?

Meer informatie over het Langbroekerweteringonderzoek vindt u op www.zoogdierverseniging.nl, via Onderzoek/Verspreiding/Vleermuizen in Langbroek

Jones, G., 2000. Uncommon discoveries about one of Europe's most common bats. *Bats* 18 (4), p. 1-4

Vertaald en samengevat door Stefan Vreugdenhil.

Schofield, H., 2002. A guide to the identification of pipistrelle bats. www.vwt.org.uk/publications/pip_identification.pdf

Eten ransuilen liever geen spitsmuizen?

Met een proef is gezocht naar een antwoord op de vraag of ransuilen liever geen spitsmuizen eten. Bij de monitoring van muizen via braakballen is een goed antwoord op deze vraag van groot belang.

Frank Mertens

In het kader van het Soortbeschermingsplan Kerkuil werd in 1997 en 1998 in Earnewoude, Friesland, de aanwezigheid van kleine zoogdieren nagegaan door middel van het pluizen van braakballen afkomstig van kerk- en ransuilen. Beide uilensoorten hadden sterk overlappende home ranges, waarbij in hetzelfde landschap op voedsel werd gejaagd. Toch verschilden de braakballen van beide soorten sterk in samenstelling (zie tabel 1). Zo werd in de ransuilbraakballen geen enkele spitsmuis aangetroffen, terwijl die van de kerkuil voor de helft uit prooiresten van spitsmuizen bestond. Overeenkomstige verschillen in voedselvoorkeur tussen rans- en kerkuil worden ook in de literatuur beschreven (zie Cramp et al. 1985), en zijn voor ervaren braakbalpluizers zeker geen verrassing.

Proef De vraag waar deze voedselvoorkeuren van beide uilensoorten nu precies op zijn gebaseerd, blijft in de literatuur echter onbeantwoord. Toch lijkt het ontbreken van spitsmuizen in de ransuil-

braakballen in Earnewoude niet op toeval te berusten. Beide soorten uilen foeraerden immers in dezelfde biotopen. Bij mij rees dan ook de vraag of ransuilen spitsmuizen niet lekker vinden en wellicht bewust mijden. Om daar iets meer over te weten te komen, werd in 1999 in vogelasiel "de Fûgelhelling" in Ureterp, Friesland, een verkennende proef uitgevoerd.

Twee volwassen ransuilen werden in de winter van 1999 gedurende drie achtereenvolgende nachten gevoerd met zowel dode spitsmuizen als eendagskuikens. De uilen bevonden zich daarbij in dezelfde ruimte. Beide waren in gevangenschap met eendagskuikens grootgebracht. De uilen kregen de muizen en kuikens op de gebruikelijke voedertafel door elkaar aangeboden in gelijke hoeveelheden. Daarna werden zij ongeveer vijf uur geobserveerd met hulp van een bewakingscamera. Zo werd waargenomen dat beide ransuilen de spitsmuizen wel oppakten en deze soms ook begonnen op te eten, maar daarna weer lieten vallen. De volgende ochtend

bleken de meeste eendagskuikens te zijn verdwenen, terwijl de grotendeels onopgegeten spitsmuizen op de grond werden teruggevonden.

Smaakverschil In 2007 werd in de literatuur uitgebreid naar smaakverschillen tussen uilen gezocht, maar dit leverde geen gegevens op. Wel beschrijft Thiollay (1968, in Cramp et al. 1985) een veldwaarneming van een ransuil die een spitsmuis vangt, deze van de ene naar de andere poot brengt, hem in de snavel neemt en vervolgens loslaat, waarna de uil wegvliegt. Dit komt overeen met het gedrag tijdens de voerproef in Earnewoude. Ook wijzen incidentele vondsten van dode spitsmuizen met gaatjes in de vacht op dit soort gedrag. Klaarblijkelijk werden ook deze spitsmuizen na de vangst niet opgegeten.

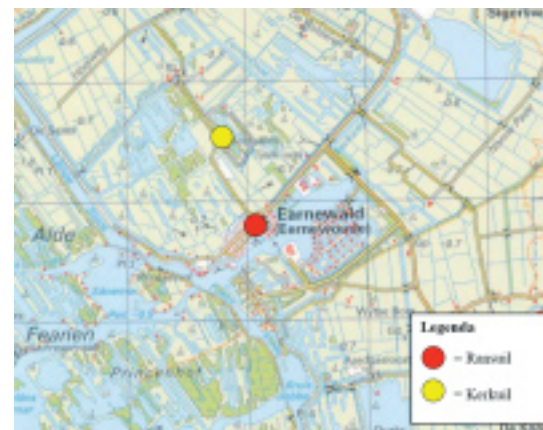
Conclusie Het lijkt er op dat ransuilen – mogelijk in tegenstelling tot kerkuilen – spitsmuizen niet lekker vinden en deze wellicht bewust mijden. Het zou interessant zijn om proeven op te zetten bij zowel rans- als kerkuilen om hierover meer duidelijkheid te krijgen.

Frank Mertens, Adviesbureau Mertens, www.adviesbureau-mertens.nl

Woord van dank Met dank aan 't Frieske Gea, Vogelasiel "de Fûgelhelling" en Johan de Jong voor de hulp bij het veldwerk.

Tabel 1 Inhoud van de braakballen van kerkuil en ransuil in Earnewoude, verzameld in de voorjaren van 1997 en 1998

	Voorjaar 1997				Voorjaar 1998			
	Kerkuil	%	Ransuil	%	Kerkuil	%	Ransuil	%
Bosspitsmuis	61	46,6	0	0,0	192	49,2	0	0,0
Dwergspitsmuis	0	0,0	0	0,0	23	5,9	0	0,0
Waterspitsmuis	0	0,0	0	0,0	6	1,5	0	0,0
Huisspitsmuis	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Spitsmuizen	61	46,6	0	0,0	221	56,7	0	0,0
Bruine rat	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Bosmuis	3	2,3	19	8,2	6	1,5	9	3,2
Dwergmuis	0	0,0	0	0,0	11	2,8	4	1,4
Huismuis	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ware muizen	3	2,3	19	8,2	17	4,4	13	4,6
Woelrat	1	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Veldmuis	35	26,7	120	51,7	68	17,4	202	70,9
Aardmuis	19	14,5	49	21,1	41	10,5	28	9,8
Rosse woelmuis	7	5,3	35	15,1	24	6,2	15	5,3
Noordse woelmuis	4	3,1	3	1,3	18	4,6	10	3,5
Ongeïdentificeerd	1	0,8	4	1,7	1	0,3	13	4,6
Woelmuizen	67	51,1	211	90,9	152	39,0	268	94,0
Vogels	0	0,0	2	0,9	0	0,0	4	1,4
TOTAAL	131	100	232	100	390	100	285	100

Figuur 1 Locatie van de kerk- en ransuilen te Earnewoude, Friesland, waarvan in 1997 en 1998 braakballen werden verzameld (afstand tussen locaties: 800 meter).

Verder lezen?

Cramp, S. et al. 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Volume IV. Terns to Woodpeckers: p. 572-588. Asio otus Long-eared Owl.

Drinkende bunzing. Foto Rollin Verlinde

Resultaten van een jaar bunzingen tellen

Bunzing toch op de Rode Lijst?

De bunzing (*Mustela putorius*) was een van de weinige soorten die bij het opstellen van de nieuwe Nederlandse Rode Lijst van bedreigde zoogdieren in 2006 niet kon worden beoordeeld, wegens “onvoldoende gegevens”. Reden voor de Zoogdierverseniging om extra aandacht aan de bunzing te besteden en deze marterachtige tot soort van het jaar 2008 uit te roepen. Verdient de bunzing een plek op de Rode Lijst?

Jasja Dekker & Maurice La Haye

De plek van een soort op een Rode Lijst wordt bepaald door twee aspecten: hoe algemeen een soort is (qua aantal of bijvoorbeeld het aantal atlasblokken) en wat de trend van de betreffende soort is (toe- of afname qua aantal en/of verspreiding). In 2006 bleek dat de bunzing qua verspreiding met bijna 30% afgenomen was t.o.v. 1950, maar mogelijk had deze ‘achteruitgang’ vooral te maken met een gebrek aan waarnemingen. Een populatietrend was ook niet te bepalen, omdat er te weinig systematische jaarlijkse tellingen zijn uitgevoerd in de afgelopen decennia. Voor de bunzing kon daardoor geen beoordeling voor de Rode Lijst gedaan worden (Zoogdierverseniging, 2007). De mogelijke negatieve trend in verspreiding was voor de

Zoogdierverseniging wel aanleiding om meer aandacht voor de bunzing te vragen. Met het uitroepen van de bunzing in 2008 tot Soort van het Jaar, wilde de Zoogdierverseniging meer informatie krijgen over het voorkomen van de bunzing in Nederland, zodat duidelijker zou worden hoe het met de bunzing gaat.

Publiciteit De bunzing is in 2008 onder de aandacht gebracht van het grote publiek door gerichte publiciteitsacties in kranten, op televisie en natuurlijk op internet, waarbij werd opgeroepen waarnemingen van de soort te melden. Onder ‘veldprofessionals’, zoals muskusrattenvangers en terreinbeheerders, is een enquête verspreid om te peilen hoe vaak en

waar zij kleine marterachtigen (wezel *Mustela nivalis*, hermelijn *Mustela erminea* en bunzing) tegen komen en om te vragen of zij denken dat deze soorten toe- of afnemen.

Na het eerste persbericht verschenen korte berichtjes over het Jaar van de bunzing en oproepen voor waarnemingen in Trouw, Algemeen Dagblad, NRC Handelsblad, BN De Stem, en in groene bladen als Onverwacht Nederland en Boomblad. Ook werden ‘gewone’ waarnemers gevraagd meldingen te documenteren via groene websites van IVN, KNNV en waarneming.nl, en verscheen een oproep in de nieuwsbrief van SOVON. In het Reformatorisch Dagblad verscheen een artikel van een volle pagina, waarin uitgebreid werd

Bunzing kijkt nieuwsgierig rond. Foto Rollin Verlinde

geschreven over het uiterlijk, de gewoontes en verspreiding van de bunzing. Vroege vogels, op Radio 1, besteedde zelfs een item aan de bunzing. Deze is na te luisteren op internet: www.vroegevogels.nl

Waarnemingen De publiciteit voor de soort van het jaar lijkt gevolgd te hebben gehad: werden in 2007 via www.waarneming.nl, www.telmeel.nl en via andere wegen 'slechts' 500 waarnemingen van bunzingen doorgegeven, in 2008 werden maar liefst 833 waarnemingen doorgegeven. Een flink aantal meer!

De meeste waarnemingen werden gedaan in april en augustus. In die maanden is de trefkans het grootst. In april omdat de bunzingen dan erg actief zijn wegens de paartijd: mannen verdedigen territoria, en zijn op zoek naar vrouwen. In augustus en september worden de jonge bunzingen zelfstandig en gaan op dispersie: op zoek naar een eigen leefgebied. Daarbij trekken ze door voor hen onbekend terrein, zijn ze lange perioden actief en laten ze zich wellicht ook makkelijker zien. Helaas betekent meer activiteit ook dat bunzingen in die maanden vaker doodgereden worden (figuur 1). In totaal werd bij 25% van de waarnemingen expliciet gemeld dat het om een verkeersslachtoffer ging. Vermoedelijk is het aantal verkeersslachtoffers veel groter, maar zijn deze meldingen als 'ter plaatse' of als 'vondst' ingevoerd.

Het grote aantal doorgegeven waarnemingen is terug te zien op de verspreidingskaart: in met name Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Holland en Groningen zijn er witte 'lege' plekken van de afgelopen jaren (figuur 2a) opgevuld geraakt, daar blijken gelukkig toch nog bunzingen voor te komen (figuur 2b). Opvallend is dat er uit

de kop van Noord-Holland, het noordwesten van Friesland, en het oosten van Groningen nauwelijks of geen waarnemingen binnenkwamen. Geen bunzingen of geen waarnemers? We vrezden het eerste, omdat voor bijvoorbeeld Friesland in de werkatlas "Zoogdieren in Fryslân" (Vos, 2007) ook zeer weinig bunzingen uit die streek weergegeven worden en de Friezen actief waarnemingen trachten te verzamelen.

Enquête Naast het verzamelen van losse waarnemingen probeerden we ook een beeld te krijgen van de populatietrend van de bunzing. Omdat systematische telreeksen niet voorhanden zijn, probeerden we dit te doen door het enquêteren van "veld-professionals": muskusrattenvangers en beheerders van natuurterreinen. Via email werd een enquête verspreid, waarin werd gevraagd hoe vaak per jaar de respondent een bunzing, hermelijn of wezel zag, of men de indruk had of de bunzing toeneemt, gelijk bleef of afneemt, en wat men eigenlijk van de bunzing vond: nuttig of een plaag.

In totaal stuurden 156 mensen een ingevulde enquête terug. Van deze respondenten zagen er 17 nooit een bunzing. Daarentegen zagen 43 respondenten meer dan 15 bunzingen per jaar!

Over hoe het met de bunzing gaat verschilden de meningen: 22% van de respondenten ziet in haar terreinen een afname, 38% schat de populatie bunzingen in als stabiel, en de overige 40% ziet een toename. Opvallend is dat het beeld van de populatietrend sterk verschilt tussen respondenten van verschillende provincies: zo ziet de meerderheid van de respondenten van Noord-Brabant een afname, terwijl de respondenten in Friesland een toename

(63% respondenten) of een stabiele situatie (37% respondenten) zien.

Het imago van de bunzing onder muskusrattenvangers en terreinbeheerders is zeer goed: 94% van de respondenten vindt het een nuttig dier, 6% vindt het een plaag. In die gevallen worden vaak de veronderstelde effecten op weidevogels genoemd. Het effect van de bunzing op weidevogels is overigens zeer gering (Teunissen et al., 2005).

Opvallend is, dat het volgens de veldprofessionals in Friesland zeer goed gaat met de bunzing, terwijl er uit een groot deel van die provincie geen waarnemingen komen en kwamen (zie de verspreidingskaart)! Hebben waarneming.nl en de Zoogdierverseniging geen waarnemers in westelijk Friesland of is er iets anders aan de hand? Misschien dat het ontbreken van wegen leidt tot minder verkeersslachtoffers, waardoor de bunzingen minder worden gezien?

Beleid In het natuurbeleid heeft de bunzing ook de nodige aandacht gekregen. Zo stelde de Zoogdierverseniging in opdracht van de Provincie Brabant een soortbeschermingsplan voor kleine marterachtigen (bunzing, hermelijn en wezel) op. In dit beschermingsplan worden de vitaliteit van de huidige populaties besproken, de bedreigingen voor de soorten en mogelijke beschermingsmaatregelen. In de provincie Flevoland werd op voorstel van de Zoogdierverseniging de bunzing als programma-soort voor de leefgebiedenbenadering gekozen. De leefgebiedenbenadering houdt in dat een bundeling van soorten, die kenmerkend zijn voor een bepaald leefgebied of habitat wordt beschermd door speciale beschermingsmaatregelen. Een van die doelsoorten in Flevoland is nu dus de bunzing, vooral in het agrarisch gebied. Specifieke beheermaatregelen zijn inmiddels in voorbereiding.

Status Welke plaats verdient de bunzing nu op de Rode Lijst? De verspreidingsgegevens laten zien dat er, ten opzichte van vroeger, uit een aantal gebieden geen bunzingen meer worden gemeld, wat zorgelijk is. Over de trend zijn de meningen van

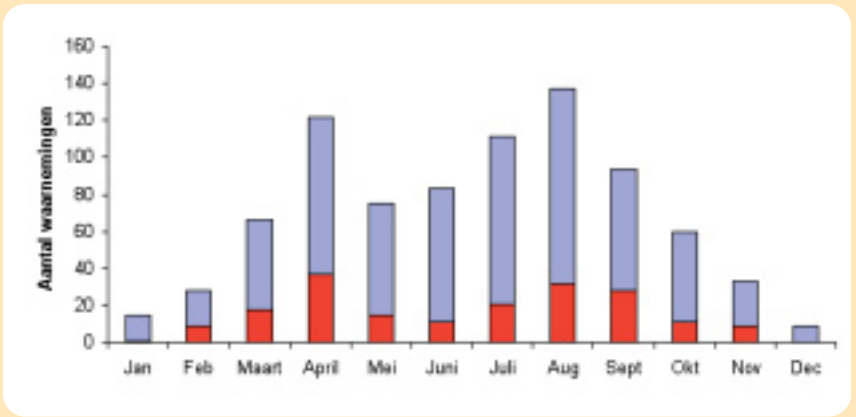
veldprofessionals verdeeld: tweederde van de geënquêteerde veldprofessionals zag in de laatste 10 jaar een toename of stabiel aantal bunzingen in hun terreinen, één-derde zag een afname. Tussen de provincies verschilde deze indruk sterk: in Friesland zagen alle respondenten een stabiele situatie of een toename, in Noord-Brabant zag het merendeel een afname. Uit deze provincie is nog een andere bron van trendgegevens van de bunzing voorhanden: het aantal bunzingen dat jaarlijks werd bijgevangen bij de muskusrattenbestrijding (figuur 3). Hoewel de afgelopen 20 jaar wel steeds minder vallen werden gebruikt, en steeds minder aselectieve vallen, lijken ook deze gegevens aan te geven dat de bunzing in deze provincie afneemt, maar hoeveel precies blijft moeilijk te achterhalen. Er is, kortom, nog steeds sterke behoefte aan goede gegevens voor het bepalen van de populatietrend. Het gestandaardiseerd tellen van verkeersslachtoffers zou daarvoor een goede methode zijn. Tot die tijd blijft bepalen van de positie op de Rode Lijst lastig.

De winst van het jaar van de bunzing is te vinden in een grotere bekendheid van de bunzing bij het grote publiek en een forse toename van het aantal waarnemingen. Hopelijk zal de grotere bekendheid leiden tot meer aandacht voor de bunzing en andere kleine marterachtigen bij beheer en beleid en daarmee tot een betere bescherming van deze karakteristieke roofdier-tjes.

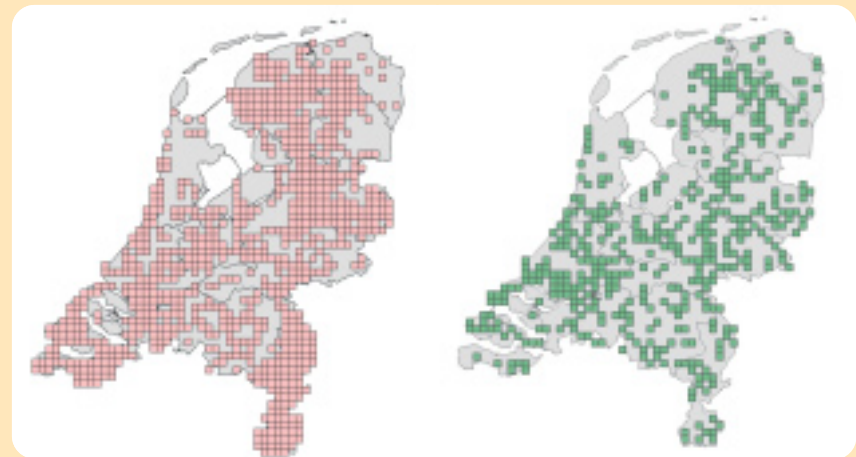
Ook in 2009 Natuurlijk blijft het doorgeven waarnemingen van de bunzing ook na 2008 belangrijk: alleen zo kunnen we het verspreidingsbeeld actueel houden en een volgende keer een inschatting maken van de populatieontwikkelingen. Elke vondst of waarneming van een bunzing kan doorgeven worden via de website www.tel-mee.nl of www.waarneming.nl. Indien u geen beschikking heeft over internet dan kunt u ook telefonisch of per brief een waarnemingsformulier bij de Zoogdiervereniging opvragen;

Jasja Dekker & Maurice La Haye
jasja.dekker@vzz.nl / Waarneming.nl

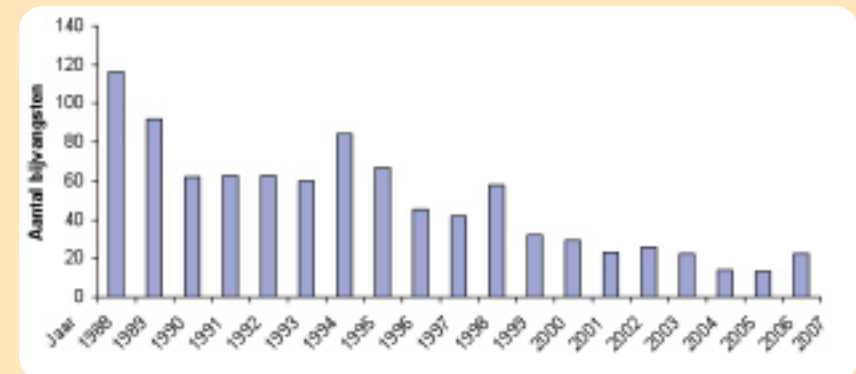
Onderzoek dode bunzingen. Foto's Jasja dekker.

Figuur 1 De waarnemingen van bunzingen in 2008 per maand. Rood: verkeersslachtoffers. Blauw: overige waarnemingen. Bron: Zoogdiervereniging VZZ en Waarneming.nl.

Figuur 2 a. Kaart van de doorgegeven waarnemingen van de bunzing in 1994-2005. In 812 atlasblokken is de soort gemeld. **b.** Kaart van de doorgegeven waarnemingen van de bunzing in 2008. In 458 atlasblokken is de soort gemeld. Bron: Zoogdiervereniging en Waarneming.nl.

Figuur 3 Bijvangsten van bunzingen bij muskusrattenbestrijding in Noord-Brabant, bruikbaar als indicator van trend van bunzingen?

Verder lezen?

Teunissen, W., H. Schekkerman & F. Willems, 2005. Predatie bij weidevogels. SOVON onderzoeksrapport 2005/11. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

S. Vos (redactie), 2007. Werkatlas Zoogdieren in Fryslân – verspreiding 1990 - 2006. Provinsje Fryslân, Leeuwarden.

Wansink, D.E.H. & J.J.A. Dekker, in druk. Beschermingsplan kleine marterachtigen in Noord-Brabant. Provincie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.

Zoogdiervereniging VZZ, 2007. Basisrapport voor de Rode Lijst Zoogdieren volgens Nederlandse en IUCN-criteria. VZZ rapport 2006.027. Tweede, herziene druk. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem.

Waarnemingen

Bijzondere waarnemingen van zoogdieren in Vlaanderen en Nederland.

Lynx in Nederland!

Jaap Mulder

Heel af en toe wordt in het Nederlandse Limburg een lynx gezien, of worden zijn sporen gevonden. Het is in de meeste gevallen erg moeilijk om de betrouwbaarheid van zulke waarnemingen te beoordelen. Het verhaal van Lien Haegeman maakt echter een goede indruk.

Lynx. Foto archief Rollin Verlinde

Zij zag op 11 januari 2009, rond 11 uur 's avonds, vanuit de bijrijdersstoel van een rijdende auto bij goed maanlicht een groot katachtig zoogdier in de sneeuw zitten, zeker zo groot als een herdershond, met duidelijke pluimpjes op de oren. Het was langs de weg van Bergenhuizen naar Terlinden, dichtbij Noorbeek. Het dier zat slechts 3 à 4 meter van de weg af, rechts in het weiland. Ze reden achteruit en het dier liep achter de auto langs snel de weg over. Daarbij is Lien geen staart opgevallen; zou

het dier een lange staart hebben gehad dan zou ze dat zeker gezien hebben. Het dier was hoog op de poten en licht van kleur, beige-achtig, zonder vlekken. Een dag later is Lien in het veld gaan kijken, maar door de smeltende sneeuw waren geen herkenbare sporen meer te vinden.

Betrouwbaar Deze recente waarneming in Zuid-Limburg sluit aan bij enkele eveneens betrouwbare waarnemingen net over de grens in de Voerstreek in 2008.

Ook enkele jaren geleden werd daar af en toe een lynx gezien of gespeurd. Zulke waarnemingen doen de harten van natuurliefhebbers sneller kloppen, en kunnen de indruk wekken dat de lynx zich in ons land aan het vestigen is. Toch moeten we wat voorzichtig zijn met zulke verwachtingen. De lynx is gebonden aan grote bossen en heeft gigantisch grote territoria, van minstens 200 km². Op zo'n oppervlakte leven dan één mannetje en één vrouwtje. Er is in Limburg momenteel gewoonweg

veel te weinig, en te versnipperd, bos voor permanente aanwezigheid van lynxen. Dat kan gaan veranderen door grootschalige natuurontwikkeling en het aan elkaar breien van de bossen. Daar wordt op diverse fronten aan gewerkt. Voedsel in de vorm van reeën is er nu al genoeg.

Ardennen Vanuit de gebieden waar in de vorige eeuw lynxen werden uitgezet, de Vogezen en de Jura, is de populatie onze richting uitgegroeid; intussen leven er enkele individuen in de Duitse Noord-Eifel en de aangrenzende Belgische Ardennen. Van daaruit zullen sommige dieren af en toe eens een kijkje over de grens komen nemen. Per nacht leggen ze grote afstanden af, vaak tien tot twintig kilometer. Alleen als ze een grote prooi hebben geslagen, een ree bijvoorbeeld, blijven ze een paar dagen in de buurt om hem op te eten. Dus de lynx die gisteren bij wijze van spreken in de Hoge Venen zat, kan vandaag bij Vijlen rondlopen en morgen in het bos bij 's Gravenvoeren, om overmorgen weer naar de Ardennen over te steken. Een waarneming van een lynx blijft voorlopig dus nog iets heel bijzonders.

Jaap Mulder, Bureau Mulder-natuurlijk, muldernatuurlijk@gmail.com
www.mulder-natuurlijk.nl

Whale watching met een Texelse twist

Wouter Jan Strietman

De laatste jaren duiken er opeens bultruggen op voor de kust. Zo ook de bultrug die de afgelopen maanden bij Texel rondzwemt. Er zijn verschillende theorieën over hun plotselinge aanwezigheid maar ook de nodige vragen over hun herkomst en bestemming.

Foto's Wouter Jan Strietman

Een reddingshelikopter van de SAR vliegt op 27 december op een trainingsvlucht ten westen van Texel. Plotseling ziet de bemanning in de golven een donker lang voorwerp in het water liggen. De bemanning besluit, nieuwsgierig als ze zijn geworden, dichter naar het voorwerp te vliegen. Dan blijkt het om iets heel bijzonders te gaan. Beneden hen zwemt een walvis. De bemanning kijkt verbaasd naar het tien meter lange dier dat onder hen zwemt. In eerste instantie vliegt de helikopter op relatief grote hoogte, maar later zakt die tot vlak boven het wateroppervlak. Het dier stoort zich absoluut niet aan de aanwezigheid van de helikopter en gaat rustig door met het eten van de daar aanwezige grote school jonge haring. Af en toe is zelfs het blazen van luchtballen te zien, een manier om de vis op te jagen.

Uit de foto's van de piloot blijkt dat het om een bultrug gaat. Dit is uniek, want voor onze kust worden maar heel zelden levende bultruggen gezien. De foto's komen op internet en halen de pers. Het nieuws over de walvis bij Texel verspreidt zich als een lopend vuurtje. Ook ik hoop een glimp van het dier op te vangen. Daarom reis ik op 12 januari af naar Texel. Ten westen van het eiland vaart op dat moment de Phoca. Schipper Bram Fey en de rest van de bemanning kijken in het gebied waar zij de bultrug al eerder gezien hebben. En ook deze ochtend blijkt het dier er weer rond

te zwemmen, ongeveer ter hoogte van strandpaviljoen De Zeester (Paal 17). Na een belletje vanaf de Phoca haast ik me daarom snel naar de strandopgang toe. En jawel, na wat speuren blijkt hij in de verte te zwemmen. Zo nu en dan komt het dier blazend boven en rolt dan langzaam weer onder water.

Varen Ondertussen maakt Texelaar Rutger Oosterhuis aan de andere kant van het eiland zijn sportvissersboot 'Het Sop' klaar om met een groep enthousiastelingen en journalisten op zoek te gaan naar de walvis. In 2007 organiseerde hij ook al een trip naar de bultrug die toen in het Marsdiep bij Den Helder rondzwom en hij is inmiddels een ervaren 'whale watcher'. Samen met tien anderen ben ik één van de gelukkigen die met hem mee kunnen varen. Om twee uur 's middags varen we weg uit de haven van Oudeschild en koersen dan om de zuidpunt van Texel heen.

Na een vaartocht van drie kwartier komen we bij het bewuste gebied aan. Omringd door tientallen meeuwen zien we daar opeens de bultrug rustig tussen de grote school haring door zwemmen. Om het dier niet te storen manoeuvreert Rutger zijn boot behoedzaam en op gepaste afstand schuin achter de bultrug. Ook legt hij de boot vaak stil. Dit heeft tot gevolg dat de bultrug soms nieuwsgierig onder en om de boot heen zwemt. Daarbij steekt hij zelfs

één keer zijn kop uit het water om ook boven water een kijkje te nemen, het zogenaamde spyhoppen.

Een onbekende De vraag die meteen gesteld wordt is of dit dezelfde bultrug is die in mei 2007 door honderden mensen gezien is. Eerst bij Den Helder en via een omweg langs de zuidkust van Ierland, een half jaar later bij IJmuiden. Uit vergelijking van foto's blijkt dat het hier om een ander exemplaar gaat. In tegenstelling tot het exemplaar van 2007 heeft deze een egaal zwarte rugvin. Maar waar dit dier dan vandaan komt, blijft giswerk. Want ook andere wetenschappers uit Europa en Noord Amerika herkennen dit exemplaar niet. Het zou hier dus om een 'uniek' exemplaar kunnen gaan dat tot nu toe alleen in Nederland is waargenomen. Bij het ter perse gaan van dit artikel worden foto's van het dier vergeleken met die van andere bultruggen die opgenomen zijn in de 'North Atlantic Humpback Whale Catalogue'. Dat is een database met kenmerken en foto's van alle bekende bultruggen in het Noord-Atlantisch gebied.

Herkomst De bultrug is een baleinwalvis die normaal gesproken voorkomt in het noordelijke deel van de Atlantische Oceaan. Binnen Europa komen bultruggen voor rond IJsland, Noorwegen en Schotland en soms bij Ierland. Buiten Europa

zijn er grotere populaties bij Groenland en de oostkust van Canada. In die gebieden zoekt de bultrug de plekken op met het meeste plankton, krill en kleine vis.

Een deel van deze bultruggen zwemt in de winter van de voedselrijke noordelijke gebieden naar warmere wateren rond de Kaapverdische Eilanden en het Caribisch gebied om daar te paren en jongen te krijgen. Dit zijn tochten van vaak wel duizenden kilometers via de diepere delen van de Atlantische oceaan, ten westen van Ierland en Schotland. Van alle dieren die de laatste jaren in en rond de Noordzee waargenomen zijn, kon er maar van één bultrug met zekerheid vastgesteld worden waar die oorspronkelijk vandaan kwam. Door middel van foto's van de onderkant van de staartvin kon de bultrug die bij Edinburgh werd gezien getraceerd worden tot de populatie bultruggen bij Groenland.

Mysterie De grote vraag blijft waarom bultruggen sinds 2003 opeens voor onze kust opduiken? Hiervoor zijn verschillende verklaringen mogelijk. Ten eerste is het mogelijk dat er in de gebieden waar bultruggen normaal gesproken voorkomen een verschuiving of vermindering van het aanbod heeft plaatsgevonden, waardoor de bultruggen gedwongen werden om op zoek te gaan naar voedsel in andere gebieden. Deze verschuiving en/of vermindering van het voedselaanbod wordt vaak in verband gebracht met de recente klimaatverandering. Zo heeft de opwarming van de Noordzee de afgelopen jaren geleid tot voedseltekorten in het noordelijke deel,

waardoor veel bruinvissen naar het zuiden getrokken zijn (waaronder Nederland). De waarnemingen van bultruggen voor onze kust worden daarom hiermee in verband gebracht. Ten tweede kan het zijn dat de groei in de totale Noord Atlantische populatie ertoe heeft geleid dat sommige dieren op zoek zijn gegaan naar nieuwe voedselgebieden buiten hun normale verspreidingsgebied. En tot slot is het mogelijk dat de bultruggen bij hun migratie vanuit noordelijke wateren naar het zuiden per ongeluk de 'verkeerde' afslag gemaakt hebben.

In dit geval lijkt er van migratie nog geen sprake te zijn. Het dier zwemt al geruime tijd rond voor de kust van Texel, met uitstapjes naar Egmond. Ook in februari 2009 is het dier gespot, wederom vanuit de SAR reddingshelikopter.

Oproep De vraag waar deze bultrug vandaan komt, verblijft en heen gaat is wetenschappelijk erg interessant. Iedereen die aan op zee is, kan meehelpen om deze vragen te beantwoorden door meldingen en foto's door te geven. Stichting De Noordzee verzamelt meldingen van bijzondere waarnemingen op de Noordzee. Niet alleen van bultruggen en andere zeezoogdieren maar ook van minder prettige zaken als drijvend afval of olie. Wij gebruiken deze informatie voor ons werk om de Noordzee beter te beschermen. Met een goed inzicht in de veiligheid en de milieusituatie op zee kunnen wij richting de overheid en gebruikersgroepen op zee werken aan een goede bescherming van de Noord-

zee. Meld ons daarom welke opmerkelijke dingen je tegenkomt aan het strand of op zee. Meer informatie is te vinden op www.noordzee.nl

Wouter Jan Strietman
wj.strietman@hotmail.com

Woord van dank Ik wil graag de volgende personen en organisaties bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel: Bram Fey en de bemanning van de Phoca (Ministerie van LNV), Rutger Oosterhuis (Het Sop), Rosie Seaton (Allied Whale), Patrick van der Voort en Rob Sanchez (SAR Bristow Helicopters Ltd.).

Meer informatie

- Doorgeven van meldingen van bijzondere waarnemingen en achtergrondinformatie over zeedieren in de Noordzee: www.noordzee.nl
- Doorgeven van meldingen en overzicht van alle waarnemingen van walvisachtigen in Nederland: <http://home.planet.nl/~camphuys/Cetacea.html>
- The North Atlantic Humpback Whale Catalogue: <http://www.coa.edu/html/nahc.htm>
- Sportvissersboot Het Sop: www.hetsop.nl
- Alle strandingen van walvisachtigen in Nederland: www.walvisstrandingen.nl

Foto Wouter Jan Strietman

Boommarter huppelt brug over

Eindelijk kwam het er dan van op 14 juli, een vaartocht door het Nationaal Park De Weerribben met de coördinator van het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer en de boswachter. Een unieke kans om het gebied eens van binnenuit te gaan bekijken. Het was een rustige zonnige avond middenin een periode waarin de (on)nodige regen is gevallen. Het geluk was al begonnen. En de Weerribben lagen er vredig en verstillt bij. Om zes uur zijn we ingescheept. Helaas viel de zichtbare fauna tegen. Te koud voor de libel, te laat in het seizoen voor de vogels en te vroeg voor de grote vuurvlinder waarvan de ondersoort 'batava' wereldwijd alleen nog in en rondom De Weerribben voorkomt. Zo een tijdje rondvarend in de fluisterboot, luisterend en genietend, kwamen we in een gedeelte waar het verlandingsproces al

vergevorderd is. Bossen met Elzen, Eiken en dicht struikgewas op een ondergrond van trilveen. We voeren een wat smaller water op. Voor ons lag een voetgangersbrugje met een witte leuning zich prachtig te spiegelen in helemaal tot rust gekomen water. Een mooi plaatje dat uitnodigt om een foto te maken. De camera aan het oog gebracht en de juiste uitsnede zoekend en scherpstellend zie ik door de lens dat er ineens een dier hup, hup, hup, even stilstaat en hup, hup over de brug huppelt. Direct afdrucken dus en geen tijd om ook maar aan een tweede foto te denken. Een lucky shot van een boommarter zo blijkt. Als natuurliefhebbers nergens in gespecialiseerd beseffen we nog niet hoe bijzonder dat is. Dat blijkt als de foto gedeeld wordt op het forum van Waarneming.nl. Boommarters kunnen trouwens goed zwemmen.

Tekst en Foto Marien Bultman

Bevers tellen in Blauwe Kamer

In 1999 ontsnapte een bever uit Ouwehands Dierenpark in Rhenen, die zich vestigde in rivieroeversreservaat de Blauwe Kamer. In 2001 zijn hier 6 bevers uitgezet in een poging een populatie te laten ontwikkelen. Waarnemingen van dode en levende bevers, en een toenemend aantal aangetroffen burchten en vraatsporen, lieten zien dat nog steeds bevers voorkomen in dit gebied. Hoeveel dit er zijn, was echter onduidelijk. De Beverwerkgroep Nederland van Zoogdiervereniging VZZ en het Utrechts Landschap wilden afgelopen zomer een beter beeld krijgen van het aantal aanwezige bevers in drie uitwaarden: die van de Blauwe Kamer en de Plasserwaard ten oosten en de Palmerswaard ten westen daarvan. Op 15 juli en 19 augustus 2008 zijn daarom met een groep vrijwilligers zogenaamde simultaantellingen uitgevoerd. Dit betekent dat tegelijkertijd bij de vier bekende burchten in de genoemde uiterwaarden op strategische plaatsen

werd gepost, vanaf circa 20:00 uur tot het donker was. De locatie en de tijd van beverwaarnemingen werden genoteerd, zodat van de waarnemingen kon worden beoordeeld of dit verschillende individuen zijn geweest. Het aantal burchten op zichzelf is namelijk geen goede graadmeter, omdat bevers regelmatig meerdere burchten binnen één territorium gebruiken.

Op de eerste avond is 1 bever waargenomen in de Palmerswaard. In de Blauwe Kamer werden 2 bevers waargenomen en in de ten oosten van de Blauwe Kamer gelegen Plasserwaard werd 1 bever gezien. De tweede avond was er minder geluk in de Palmerswaard, waar toen geen bevers zijn gezien. In de Blauwe Kamer werden echter maar liefst 3 bevers gezien (1 volwassen dier, 1 jong van één jaar oud en 1 jong van 2008). Bovendien werden in de Plasserwaard 2 verschillende bevers gezien. Sommige dieren zijn mogelijk op allebei de

avonden gezien. Daarom worden alleen de waarnemingen geteld, waarvan het op basis van de locatie van de waarneming redelijk zeker is dat het verschillende bevers zijn. Er wordt van uitgegaan dat er 6 verschillende bevers zijn gezien: 1 in de Palmerswaard, 3 in de Blauwe Kamer en 2 in de Plasserwaard. Omdat in de Blauwe Kamer maar 1 volwassen dier is gezien, maar wel met jongen, wordt aangenomen dat daar nog een tweede volwassen bever aanwezig is. Het minimum aantal aanwezige bevers in de onderzochte naast elkaar gelegen uiterwaarden komt daarmee op basis van deze beperkte tellingen op 7. Het zou goed zijn wanneer deze tellingen de komende jaren kunnen worden herhaald, zodat de ontwikkeling van deze kleine, enigszins geïsoleerde populatie kan worden gevolgd.

Stefan Vreugdenhil en Monique Bestman
beverwerkgroep@gmail.com

Waarnemingen bij wentels

In 1991 schreef Jaap Mulder in een bijdrage in *Zoogdier* over 'De geheimzinnige jeugd van het konijn'. Hij rapporteerde uitgebreid over de zorg die konijnen aan hun jongen besteden.

Ivo Mol en Marijke Drees

Veel gegevens over jonge konijnen komen van waarnemingen bij wentels. Dit zijn afzonderlijke pijpen, niet in een burcht gelegen, met aan het eind een nestkamer voor de geboorte van de jongen. De wentels worden gegraven door vrouwtjes die voor het werpen geen plek vinden in de gemeenschappelijke burcht. Op het vasteland worden over het algemeen minder wentels gevonden dan op de Waddeneilanden. Dat heeft mogelijk te maken met het ontbreken van vossen en dassen op de eilanden. Zij kunnen jonge konijnen eenvoudig uit de korte pijp van een wentel te graven, uit de lange gangen in een burcht is dat veel moeilijker.

Nadat de moeder de jongen heeft geworpen, blijft ze niet lang in het nest. Ze bezoekt de jongen eens per 24 uur om ze te zogen. Jonge konijnen worden naakt en blind geboren, de moeder heeft de nestkamer goed gestoffeerd met droog gras en haar dat ze uit haar eigen vacht heeft getrokken. Na drie weken zijn de jongen behaard, zijn hun ogen open en maken ze de eerste uitstapjes buiten het nest. Ze worden dan 'uitloperij' genoemd. Na 30 dagen kan reeds een volgende worp volgen. Een vrouwtjeskonijn is namelijk direct na de bevalling weer vruchtbaar, de zogenaamde 'post-partum oestrus'.

Texel De fotoreeks van Ivo Mol illustreert het nestgedrag en de zorg voor de jongen. Het betreft waarnemingen aan een konijnenmoeder en haar jongen bij een wentel in zijn tuin op Texel. Het is een open ruimte in een bosperceel van meer dan anderhalve eeuw oud, op ongeveer 300 meter van de duinrand. De wentel werd gegraven in een duintje van 1 meter hoog met een doorsnede van ruim 2 meter. In de zomer van 2005 zat regelmatig een paartje jonge konijnen in de tuin te eten en te rusten. Op 13 februari 2006 groef de moeder een hol en verzamelde ze droog gras dat ze naar het hol bracht. Als de jongen een paar weken oud zijn gaan ze daar van eten. Het gras wordt dus als nestbekleding gebruikt en wordt tevens gegeten door de jongen die zo reeds wennen aan vast voed-

sel. De wentel werd zorgvuldig dichtgemaakt en de grond aangestampt (foto's 1 en 2). Het is niet bekend of er toen reeds jongen in het hol waren. Op 16 maart, dus 31 dagen later, zat een jong bij de geopende wentel (foto 3). Een uitloperij dat naar schatting ouder dan 21 dagen is. Op 4 en 6 mei zat er weer een schijnbaar drachtig vrouwtje (naar alle waarschijnlijkheid hetzelfde) in de tuin. Het mannetje verloor haar niet uit het oog, misschien om er zeker van te zijn dat hij bij haar is tijdens haar 'post-partum oestrus'. In juni en juli werd dezelfde pijp weer gebruikt. Op 7 juli werd de wentel door het vrouwtje geopend. Ze kroop niet de pijp in, maar zoogde haar jongen gekromd staand over de ingang van de pijp. Op 11 juli was de wentel aan het eind van de middag al open. Er spurte een zwart jong weg maar kwam even later weer terug. Ook op 14 juli kwamen moeder en jongen bij elkaar. De moeder zoogde ze bovenop de wentel (foto 4). De jongen bleven bovengronds liggen en spelen. Dezelfde dag verkenden de jongen de verdere omgeving en keerden waarschijnlijk niet meer naar de wentel terug. Dit is de laatste keer dat de wentel werd gebruikt.

Opvallend is de zwarte vachtkleur van drie van de vier jongen (foto 5). Manfred de Weijs heeft eerder in *Zoogdier* betoogd dat de zwarte kleur op de eilanden vaker voorkomt dan op het vasteland dankzij de selectie die roofdieren op het vasteland uitoefenen. Dat een wildkleurig vrouwtje zwarte jongen krijgt, duidt er op dat de zwarte kleur recessief is en de wildkleur dominant. Dit is al in de 17e eeuw waargenomen door Antoni van Leeuwenhoek, die beschrijft dat tamme konijnen opzettelijk werden gekruist met wildkleurige omdat 'wilde' konijnen op de markt meer opbrachten.

Ivo Mol en Marijke Drees, ivo.mol@het-net.nl, marijke.drees@kpnplanet.nl

Woord van Dank We bedanken Sim Broekhuizen voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

①

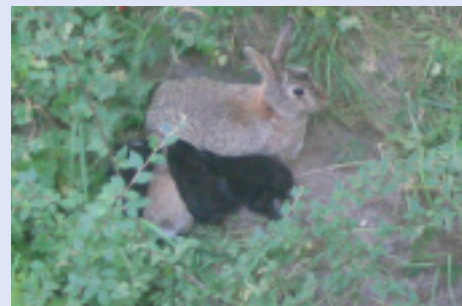
②

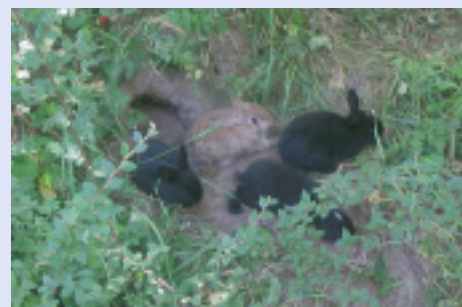
③

④

⑤

Foto's Ivo Mol

Verder lezen?

Marijke Drees, Heleen Goddijn, Sim Broekhuizen, Jasja Dekker en Dick Klees, 2007. *Wilde konijnen*. Uitg. VZZ en KNNV Uitgeverij.

J.L.Mulder, 1991. De geheimzinnige jeugd van het konijn. *Zoogdier* 2 (4): 3-9.

M.Weisz, 1996. Vachtkleur bij konijnen: door de mens of door predatie? *Zoogdier* 7(3):3-8.
M.Weisz, 1996. Nogmaals: Vachtkleur bij konijnen. *Zoogdier* 7(4):21-22

Via www.zoogdierverseniging.nl is een filmpje te bekijken dat Sim Broekhuizen maakte.

GEEN LAST VAN HOOGTEVREES? LEES BERGEN MAGAZINE

Beleef de overweldigende schoonheid van de bergnatuur en -cultuur. Ontdek de gebieden waar het massatoerisme nog niet is doorgedrongen, de routes die alleen de fijnproevers kennen. Geniet van het natuurschoon, de cultuur, het prachtige uitzicht en profiteer van de tips, de praktische informatie.

Bergen Magazine verschijnt 4 keer per jaar

OP LEMEN VOETEN – VOOR NIEUWSGIERIGE WANDELAARS

Zin om er op uit te gaan? Trek de wandelschoenen aan en ga op pad met *Op lemen voeten*. Hét magazine voor actieve en nieuwsgierige wandelaars. Altijd een verrassende invalshoek. Boordevol praktische informatie over bekende, maar vooral onbekende plekken in Nederland, Vlaanderen en Europa. Wandelen is genieten van natuur, cultuur en landschap. Al meer dan 20 jaar wijst *Op lemen voeten* u de weg.

Op Lemen Voeten verschijnt 4 keer per jaar

Ja, ik neem

- Een jaarabonnement (4 nrs) op *Bergen Magazine* voor slechts € 15,95
- Een proefabonnement (2 nrs) op *Bergen Magazine* voor slechts € 7,50
- Een jaarabonnement (4 nrs) op *Op lemen voeten* voor slechts € 19,95
- Een proefabonnement (2 nrs) op *Op lemen voeten* voor slechts € 7,50

Proefabonnementen lopen automatisch af. Een proefabonnement kan alleen worden aangevraagd als u de afgelopen 12 maanden geen proefabonnement hebt gehad op het betreffende tijdschrift. Jaarabonnementen gelden tot wederopzegging, uiterlijk 2 maanden voor afloop van de abonnementsperiode.

NAAM VOORLETTERS M/V

ADRES

POSTCODE WOONPLAATS

LAND TEL

E-MAIL

Knip deze bon uit een verstuur hem in een envelop ZONDER POSTZEGEL naar Virtumedia, Antwoordnummer 7086, 3700 TB Zeist, Nederland

Thema

Ettertjes in huis

Trouwe lezers van Hyperlink herinneren zich misschien nog het stukje over de website van de Steenuilwerkgroep Groningen. Die had een systeem ontwikkeld om ongewenste gasten – in casu de steenmarter – uit steenuilnestkasten te weren (Hyperlink 2005/4). Steenuilen zijn echter niet de enigen die met steenmarters af te rekenen krijgen. Menig huisbewoner denkt niet zonder enige vooroordeel terug aan de slapeloze nachten, veroorzaakt door het gerollobol van jonge steenmarters op zolder, of aan de door een sabbelende steenmarter deskundig onklaar gemaakte auto (Hy-

perlink 2002/4). Creatieve geesten zoeken onafgebroken naar een oplossing voor deze uitwassen, maar niet alle sublieme oplossingen werken. Sommigen delen hun rijke ervaringen op allerhande websites en Han Brincate is één van hen ① Hij experimenteert momenteel met enkele opvallende technieken en mogelijk kunnen zijn adviezen helpen. Steenmarters zijn echter niet de enige ettertjes die ons leven verzuren. Vooral de vos heeft op dit vlak als pluimveeover naam en faam verworven. De klachten aan zijn adres zijn niet uit de lucht maar de oplossing is wel nabij; op voorwaarde van een inspanning die ertoe dient om het fel begeerde pluimvee een veilig onderkomen te geven. Een voorbeeld van een vosbestendige omheining tonen Vogelbescherming Vlaanderen ② en Natagora ③. Ook vleermuizen zijn niet door ie-

dereen in huis gewent en mensen die niet te overtuigen zijn om de beestjes een familiaal onderkomen te bieden, kunnen op gepaste wijze hun voorzorgen nemen. Welke mogelijkheden zich zoal aanbieden, wordt haarfijn uitgelegd in tal van Amerikaanse publicaties waarvan ik hier slechts de meest volledige vernoem ④. Verder zijn er nog de vervelende knagertjes, die alles kapotbijten wat ze tussen de snijtanden krijgen en wiens zenuwachtig gehel en geschraap meer dan eens de zenuwen beproeft. In alle gevallen ligt de oplossing bij het hermetisch afsluiten van de toegang of ervoor te zorgen dat de diertjes jouw woning niet aantrekkelijk vinden. De methoden om snel en efficiënt een einde te stellen aan alle ellende zijn gekend: vallen en gif. Maar dat het ook anders kan – zeg maar zonder muizenbloedvergieten – toont de site van de The Humane Society ⑤ of lees je in twee van de vele handleidingen terzake ⑥ ⑦. En mocht je tot de zeldzame mensen behoren die op dienstreis naar het voormalig Oostblok slapeloze nachten beleven omwille van slaapmuizen op zolder, dan levert Markus Kappeler bruikbare tips om je, met respect voor alle oosterse gastvrijheid, snel en efficiënt van die ettertjes te ontdoen ⑧.

① www.hanbrinkcatesteenmarter.nl/news/klachtenafhandeling-in-de-praktijk.html

② www.vogelbescherming.be/site/index.php?option=com_content&view=category&id=65&Itemid=163

③ www.natagora.be/index.php?option=com_content&task=view&id=266

④ www.health.state.ny.us/diseases/communicable/zoonoses/rabies/bats/docs/bats.pdf

⑤ www.hsus.org/wildlife/urban_wildlife_our_wild_neighbors/solving_problems/species/solving_problems_with_mice.html

⑥ www.coopext.colostate.edu/jefferson/natural/rodentproof.pdf

⑦ www.nps.gov/public_health/inter/info/general/NPS_RP_Manual_v2.pdf

⑧ www.markuskappeler.ch/tex/texs/siebenschlaefer2.html

Websites

Hoe zou het zijn met... In Europa hebben vooral grote zoogdiersoorten het behoorlijk lastig en sommige regio's maken het de beestjes extra moeilijk om zich te handhaven. Vaak zijn het niet gouvernementele organisaties zoals het Fund for the Protection of Wild Animals (FAPAS) die ervoor zorgen dat de goed bedoelde maar moeilijk afdwingbare beschermingswetten niet met de voeten getreden worden. Het Cantabrisch gebergte in het noorden van Spanje herbergt nog een forse bruine berenpopulatie die voortdurend onder druk staat van jagers, herders en landbouwers, los van het feit dat bos- en grondbedrijven hun aandeel van het berenhabitat voor ontginning opeisen. Thans worden kosten nog moeite gespaard om de toekomst van de bruine beer in de regio veilig te stellen. Enkele bijzondere initiatieven worden op de website van FAPAS toegelicht ①. Niettegenstaande de site

wanordelijk is opgebouwd en de vormgeving bijwijlen de ogen schaadt, is ze inhoudelijk goed gestoffeerd – zowel in woord als in beeld. Bovendien is de site zowel in een Spaanse als in een Engelse versie te consulteren. Je treft er kwalitatief niet erg hoogwaardige maar wel uitzonderlijke en authentieke beelden van de betrokkenen aan. Let ook niet op de vele taalfouten en gewrongen zinconstructies in de Engelse versie die de website ontsieren en wat moeilijk leesbaar maken. Concentreer je daarentegen op de bijzondere tekstbijdragen over de niets ontziende stroperij op beren of over beschermingsinitiatieven zoals de aanplanting van fruitbomen voor beren. Andere bijdragen behandelen het

frequenteren van kadavers door roofdieren en de resultaten van een monitoringproject met behulp van analoge fototoestellen. Wat dit laatste betreft levert een tweede website toelichting bij de wijze waarop de unieke foto's worden gemaakt ②. Daarbij lopen ook andere uitzonderlijke soorten in het vizier.

① www.fapas.es

② video.alisys.net/cajamadrid/obrasocial/osos/index.html

Muizenrasters Muizen zijn geen dankbaar onderwerp voor een bespreking in Hyperlink. Die beestjes moeten al serieus bedreigd zijn alvorens ze een eigen website krijgen. In mijn aanhoudende zoektocht naar een website die alsnog een goed woordje voor deze knagertjes over heeft, stootte ik op een merkwaardig televisiebericht van het Schweizer Fernsehen (SF). Uit het SF-archief kan je onder de titel "Mäuse und Maschinen" een filmpje opdiepen dat enkele merkwaardige en op-

vallende bestrijdingsmethoden voor muizen demonstreert ①. Geheel op maat van boer en tuinder. Maar het is niet op dit tussendoortje dat ik jullie aandacht vestig. Wel op twee gelijkaardige filmpjes - "Mäuse und Zäune" (1) en "Mäuseplage" ② - over een eenvoudige maar unieke uitvinding. Deze filmpjes handelen over een experiment met zogenaamde "muizenrasters" waarmee landbouwteelten die door muizen worden geplaagd omrasterd worden. "En dan" hoor ik u al zeggen. Op dat idee had je uiteraard zelf kunnen komen en dit zonder ingenieursstudie. De finesse zit echter in de levende valletjes die op regelmatige afstanden langsheen het raster worden opgesteld en waarin de muizen levend en wel worden gevangen - al is het maar voor korte tijd. De vondst zit in het feit dat de valletjes door roofdieren kunnen worden geopend. Hoe makkelijk dit gaat illustreeren om beurten hermelijn, vos en huiskat. Deze rovers van wisselend formaat hebben snel door dat er in de bakjes wat te smullen valt en lopen op gezette tijden het raster af om hun toetje op te halen.

Zo worden de vallen geledigd zonder dat wij onze handen vuil moeten maken Een duidelijke win-winsituatie. Mocht je er niet genoeg van krijgen, dan kan je ook nog het filmpje "Mäuse auf dem Flughafen" ① achter de kiezen slaan, die de toepassing van de techniek op een luchthaven verslaat. Meer informatie over het project vind je op de website van het Zoologisch Instituut van de Universiteit Bern die het experiment heeft opgezet (3) in samenwerking met de bedenker van het vallensysteem Topcat ④ Je kan er ook over lezen in het wereldberoemde tijdschrift Schweizerische Zeitschrift für Obst- und Weinbau ⑤. Het initiatief heeft niet alleen met een ecologische muizenbestrijding van doen, maar dient evenzeer de aanwezigheid van kleine roofdieren in het cultuurlandschap te bevorderen. Daarvoor kunnen nog enkele ondersteunende maatregelen worden genomen, o.m. door de aanleg van kleinschalige landschapsstructuren. Om dit te promoten werd het Wieselnetz opgezet ⑥ Hun website valt naar mijn smaak wat mager uit, maar omdat het nog maar een begin is, geef ik hun graag wat krediet.

① www.sf.tv/sf1/einstein/sendung.php?docid=20070913 (uitzending 13.09.2007)

② www.sf.tv/sf1/10vor10/index.php?docid=20080416 (uitzending 16.04.2008)

③ www.zoology.unibe.ch/ecol/research/vol.es.php

④ www.topcat.ch/deutsch/zaeune

⑤ www.db-acw.admin.ch/pubs/wa_arb_05_pub_1086_d.pdf

⑥ www.wieselnetz.ch/plattform/wer-macht-was/maeusezaeune-und-fallen.html

Surf ook even naar...

Tanden en klauwen Waarom ik u naar deze website verwijs, is voor mezelf niet helemaal duidelijk. Misschien omdat het een pareltje op gebied van vormgeving is; maar daartegenover staat een inhoud die - ondanks de vele rubrieken - vaag en oppervlakkig blijft. Het maakt ook niet de doelstelling waar die de inleiding naar voren schuift en die ons wil laten nadenken over onze angsten, vooroordelen en tegenstrijdige meningen over predatoren. De

site wil de discussie hierover op gang brengen, maar of ze daarin slaagt, laat ik aan jouw eigen oordeel over. www.toothandclaw.org.uk

Zoogdierenencyclopedie Wat op het eerste zicht niet meer dan een systematisch lijstje van zoogdieren op onze aardkloot lijkt, ontpopt zich geleidelijk aan tot een uitgebreide en diepgravende encyclopedie over zoogdieren. De American Society of Mammalogists heeft grote ambities en vult deze encyclopedie jaarlijks met 20 tot 30 nieuwe bijdragen aan. Elke tekst streeft naar volledigheid en is daardoor erg uitgebreid. Je kan alleen maar hopen dat de soort waarover je informatie zoekt in het lijstje voorkomt. 787 soorten telt het momenteel en 28 nieuwe worden binnenkort toegevoegd. Naar schatting zijn er dan nog maar 4.700 zoogdiersoorten te bespreken. We tellen af. www.science.smith.edu/departments/Biology/VHAYSEN/msi/

Leven na LIFE De Europese LIFE-projecten zijn de zoogdierenbeschermers niet vreemd. De Europese Unie wil met LIFE een duwtje geven aan het 'Natura 2000

netwerk' - een Europees netwerk van beschermde gebieden dat ervoor moet zorgen dan de Europese biodiversiteit behouden blijft. Omdat behoud en bescherming veel geld kosten, ondersteunt de Unie financieel de projecten die hiertoe bijdragen. Eén van die projecten kwam op initiatief van onze Franse burens tot stand en heeft het behoud van drie grotbewonende vleermuizen tot doel: Scheiber's vleermuis, Paarse hoefijzerneus en Capacinni's vleermuis. Dat men daar niet heeft stilgezeten, toont de website van de Franse zoogdierenorganisatie SFPEM die het project opvolgt. www.sfpepm.org/LifeChiropteres/Accueil.htm

Jonge eekhoorn. Foto Riet Pijnappels

Opvangcentra voor wilde inheemse dieren hebben toekomst!

Dit ingezonden artikel is een reactie van Charles Brosens en Ido B. Toxopeus (Verenging van Opvangcentra voor Niet-gedomesticeerde Dieren, VOND) op het opinieartikel van Els Poel Hellinga (Stichting Egelopvang Amstelveen) in de vorige *Zoogdier*. Zij maakt zich zorgen of er met name voor de kleine egelopvangcentra nog toekomst is door strengere overheidsregels. Brosens en Toxopeus geven hun visie op de toekomst van opvangcentra voor álle in het wild levende inheemse dieren.

Ingezonden door: Charles Brosens en Ido B. Toxopeus

Vrijwel alle inheemse diersoorten in Nederland zijn beschermd onder de Flora- en faunawet. Het uitgangspunt van deze wet is dat inheemse dieren door de mens met rust gelaten moeten worden. Het is daarom verboden om hen in bezit te hebben. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) kan hiervoor ontheffingen geven, bijvoorbeeld voor opvangcentra. Dit uitgangspunt onderschrij-

ven wij van harte, omdat het in het belang van de dieren is. Het ministerie was in het verleden echter wel erg rigide. Zij vond dat ook inheemse dieren in nood aan hun lot overgelaten moesten worden en er geen reden was om ze op te vangen. Het ministerie verleende vanaf 2001 geen ontheffingen meer, waardoor veel opvangcentra in de problemen kwamen. Dat ging ons veel te ver. Samen met de Dierenbescherming

en de Vogelbescherming hebben wij er bij het ministerie op aangedrongen dat opvang van inheemse dieren wél nodig is, en dat dit ook op een verantwoorde wijze kan. Wij waren daarom verheugd toen in 2007 het ministerie bereid was opnieuw ontheffingen te verstrekken aan opvangcentra voor inheemse dieren. Het ministerie stelde als voorwaarde dat opvangcentra getoetst moesten worden aan een kwali-

teitsnorm. Opvangcentra willen, met goede reden, iets doen wat de wet gelukkig verbiedt, namelijk inheemse dieren houden. Wij vinden het vanzelfsprekend dat uitzonderingen op dat verbod alleen gemaakt worden voor opvangcentra van bewezen kwaliteit, immers het welzijn van het dier is in het geding.

Het ministerie heeft de VOND gevraagd een toetsbare en handhaafbare kwaliteitsnorm op te stellen. De afgelopen twee jaar hebben wij samen met zoveel mogelijk opvangcentra het zogenaamde "Kwaliteitsprotocol" ingevuld. Hierbij hebben we getracht de grootste gemene deler te vinden van wat de opvangcentra onder kwaliteit verstaan, waarbij we ook rekening moesten houden met de wensen van het ministerie. Dankzij de inzet van velen die bereid waren met ons mee te denken hebben wij de kaders kunnen schetsen van kwaliteit in de opvang van wilde inheemse dieren. Het gaat dan om verschillende aspecten zoals huisvesting, (medische) verzorging en hygiëne, maar ook om samenwerken, transparantie, verantwoording en het waarborgen van continuïteit. We hebben er samen voor gekozen om de kaders te schetsen en niet, bijvoorbeeld, de dimensies van verblijven voor te schrijven. Door de kaders te geven is het Kwaliteitsprotocol voldoende flexibel om toe te passen bij de verschillende opvangcentra die Nederland kent, of ze nou klein zijn of groot, of ze nou egels opvangen of vogels, of zeehonden. Wij denken dat we erin zijn geslaagd die grootste gemene deler in een handhaafbare norm om te zetten en voelen ons daarbij gesterkt door de steun van opvangcentra, Dierenbescherming en Vogelbescherming.

Hoewel veel opvangcentra bij het maken van het kwaliteitsprotocol betrokken zijn geweest, zijn er ook nog enkele centra die zich zorgen maken over wat er allemaal zou moeten en wat er niet zou mogen in de toekomst. We zijn graag bereid om samen met deze centra te kijken of en hoe aan het kwaliteitsprotocol kan worden voldaan. De ervaring leert inmiddels dat de normen heel werkbaar zijn, zowel voor kleine als voor grotere centra.

Dat neemt niet weg dat we ons terdege realiseren dat de aanpassing aan de normen soms ook moeilijk zal zijn. Groot of klein, de meeste opvangcentra zullen een extra inspanning moeten leveren. Dan kan het gaan om het verbeteren van de administratie, of het creëren van ruimte voor besmettelijke dieren apart van andere dieren. Soms kan met het maken van keuzes

volstaan worden: hoeveel dieren kan ik maximaal op een verantwoorde wijze opvangen? Kan ik samenwerken met anderen om taken te verdelen?

Sommige opvangcentra vragen zich af: wat levert deze inspanning ons op? Erkenning! De overheid ziet nu weer het belang en de maatschappelijke rol van opvangcentra in. Maar deze erkenning heeft ook een ander aspect. Met ontheffingen gekoppeld aan het kwaliteitsprotocol wordt het in één oogopslag duidelijk aan wie de zorg voor hulpbehoevende inheemse dieren kan worden toevertrouwd. Dat zal het draagvlak voor opvangcentra alleen maar vergroten. Erkenning en draagvlak zijn de eerste stappen op weg naar structurele financiële steun vanuit de (lagere) overheid, en de maatschappij in algemene zin.

Ook voor de opvangcentra onderling is die duidelijkheid een goede zaak: niets staat samenwerking nog in de weg. De egelopvangcentra zijn een goed voorbeeld van hoe je samen meer dieren kunt helpen dan alleen. Ook diverse vogelopvangcentra, met elk een eigen specialisme, werken goed samen om aan alle vogels hulp te bieden. Wij willen er met alle opvangcentra aan werken om die samenwerking uit te breiden, zodat in het hele land, alle diersoorten goed worden opgevangen. We kunnen allemaal nog veel van elkaar leren, en door goed samen te werken en te overleggen kunnen we een landelijk netwerk bouwen van opvangcentra, klein en groot, met eigen specialismen waarmee alle dieren waar nodig geholpen kunnen worden.

Wij kennen de mensen achter al die goede opvangcentra als zeer betrokken, deskundig, flexibel, creatief en behept met een flinke dosis doorzettingsvermogen. Wij zien de toekomst daarom met vertrouwen tegemoet. Sterker nog, we durven met stelligheid te beweren dat de toekomst van opvangcentra voor inheemse dieren er met de komst van het kwaliteitsprotocol beter op is geworden.

Charles Brosens, Voorzitter
Ido B. Toxopeus, Projectcoördinator Kwaliteitsprotocol
secretariaat@vond.org

Reacties zijn ook welkom op: jaarvandeegel@vzz.nl

Naschrift: ten tijde van het schrijven heeft het Ministerie het Kwaliteitsprotocol van VOND in beraad.

Van boven naar beneden:
Houtduif, Haas, Merel en Steenuil.
Foto's Riet Pijnappels

Totaal aantal waarnemingen

- 0
- 1-2
- 3-5
- >5

〰 Onderzoeksgebied

Kaart 1 Gevolgde route tijdens de inventarisatie-avonden en waarnemingen van de verschillende soorten vleermuizen voor beide methodes.

Vlaams onderzoek naar landschapsgebruik vleermuizen

Welke eisen stellen de vleermuizen?

In de gemeenten Herenthout, Grobbendonk en Nijlen werd van mei tot oktober 2001 een inventarisiestudie uitgevoerd om de ecologische vereisten en landschapseisen voor vleermuizen te onderzoeken (Boeckx & Lefevre 2002). In deze studie werd onderzocht welke habitatelementen in agrarisch gebied noodzakelijk zijn om goede verbindingen te creëren voor vleermuizen. Dit project kadert in een grootschalige studie, die door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), in opdracht van de Vlaamse Minister bevoegd voor Landbouw en Leefmilieu, werd uitbesteed aan Natuurpunt vzw.

Kris Boeckx en Alex Lefevre

Het ganze onderzoeksgebied kenmerkt zich door een landschap met een halfopen karakter, versterkt door de aanwezigheid van enkele houtwallen en vele kleine landschapselementen. Het zuidelijke gedeelte bezit een uitgesproken landelijk karakter met geringe bebouwing en een beperkt stratenpatroon. Samen met het valleigebied

van de Wimp speelt rust hier een zeer belangrijke rol.

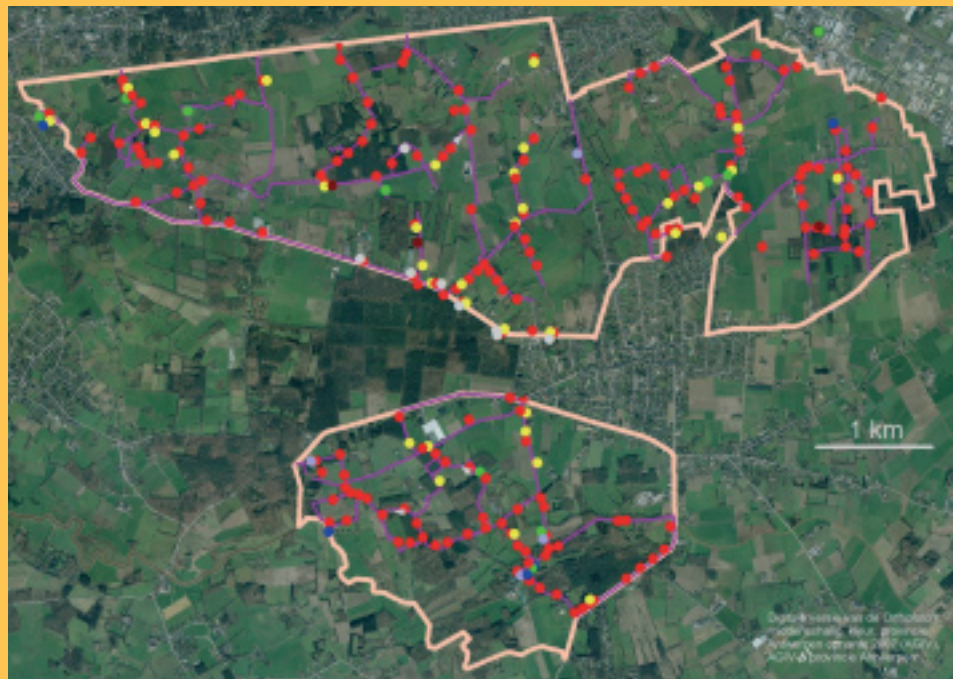
Methodiek

Voor het onderzoek werden twee methodes aangewend: inventarisatieavonden en punttransecttellingen. Bij beide methodes werd er gebruik gemaakt van een D240-batdetec-

tor (Pettersson Elektronik, AB). Met dit toestel kan zowel in heterodyne als in time-expansion modus gewerkt worden. Heterodyning is een real-time modus, waardoor het ritme van de pulsen behouden blijft. Het nadeel van deze methode is dat er slechts in een beperkte bandbreedte gescaand wordt, zodat heel wat informatie van

Het agrarisch landschap met een halfopen karakter. Foto's Alex Lefevre

Waarnemingen (pijl=vliegroute)

- Gewone dwergvleermuis
- Laatvlieger
- Rosse vleermuis
- Grootoorvleermuis sp.
- Baardvleermuis sp.
- Watervleermuis
- Myotis sp.

— Gevolgde route

— Onderzoeksgebied

Kaart 2 Ligging van de waarnemingspunten voor de 10 transecten, met weergave van de vleermuisactiviteit (= totaal aantal vleermuiswaarnemingen per punt).

het signaal verloren gaat. In time-expansion wordt het signaal eerst opgeslagen in het geheugen van de detector. De opname wordt een tijdsfactor 10 uitgerekt met als gevolg dat ook de frequentie met factor 10 daalt. De signalen worden zo voor ons hoorbaar en behouden al hun eigenschappen. Daardoor zijn ze uiterst geschikt om geluidsanalyses op toe te passen. Voor deze analyses werd er gebruik gemaakt van het computerprogramma "Batsound pro" (Petterson Elektronik, AB).

Avonden De inventarisatieavonden werden over de ganse onderzoeksperiode (mei tot en met oktober) gespreid (tabel 1). Per avond werd een deel van het gebied gedurende een drietal uren systematisch afgezocht naar foeragerende vleermuizen. De locaties werden zorgvuldig op stafkaart aangeduid en de vleermuizen op soort gebracht (grafiek 1 en kaart 1). Bij twijfel werd een opname gemaakt. Soms werd meerdere malen naar dezelfde plaats teruggekeerd om zekerheid te verkrijgen. Bij vleermuizen op vliegroute werd indien mogelijk de vliegrichting genoteerd.

Punt-transecten Om de relatie tussen de aanwezige vleermuispopulatie en het landschap te bestuderen, werd gebruik gemaakt van punt-transecttellingen. Dit is een methode waarbij een traject van een be-

paalde afstand (hier 1,5 km) minstens drie maal per zomer afgelopen wordt. Om de 50 m wordt gedurende drie minuten gestopt en wordt elke passerende vleermuis geregistreerd. Ook als men geen waarnemingen doet, wordt dit aangeduid.

In overleg met de VLM werd afgesproken om 10 transecten uit te stippelen en deze drie maal te bemonsteren, namelijk in de periodes mei-juni, juli-augustus en september-oktober (tabel 1). Elk transect werd gestart 30 minuten na zonsondergang.

Nadat op stafkaart een eerste selectie gemaakt werd van mogelijke transecten, werden deze in het veld afgestapt om na te gaan of ze voldeden aan de voorwaarden. Nadien werden de transecten op kaart ingekleurd en werden de afzonderlijke punten aangeduid (kaart 2). Van elk punt werden de nodige aantekeningen gemaakt (structuur landschap, aanwezigheid bebouwing en water, type water). Ook werd tijdens de tellingen een aantal weersfactoren genoteerd (bewolking, regen, wind, temperatuur).

Om de uniformiteit van de resultaten te vergroten, werd het leeuwendeel van de transecten (25) door twee personen gelopen. De overige waarnemers werden eerst door één van beide personen opgeleid, zodat ze de methodiek onder de knie hadden.

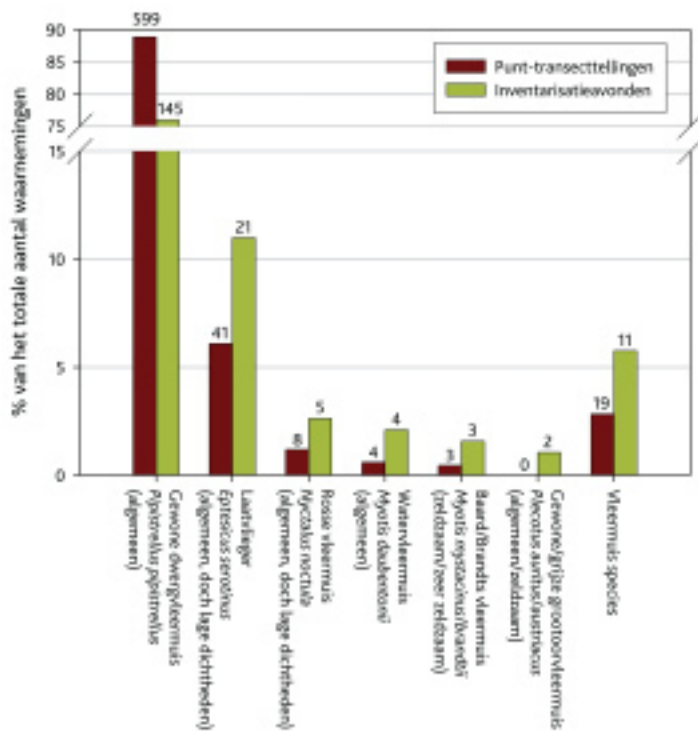
Resultaten In het gebied werden tijdens 21 inventarisatieavonden 191 waarnemin-

gen van vleermuizen gedaan behorende tot minstens zes verschillende soorten (grafiek 1 en kaart 1). Om een meer volledig beeld van de verspreiding te geven, werden in kaart 1 ook de waarnemingen van de punt-transecttellingen opgenomen. Hierbij werden dubbeltellingen van gewone dwergvleermuis vermeden door enkel waarnemingen om de vier punten (met 150 m tussenafstand) op te nemen.

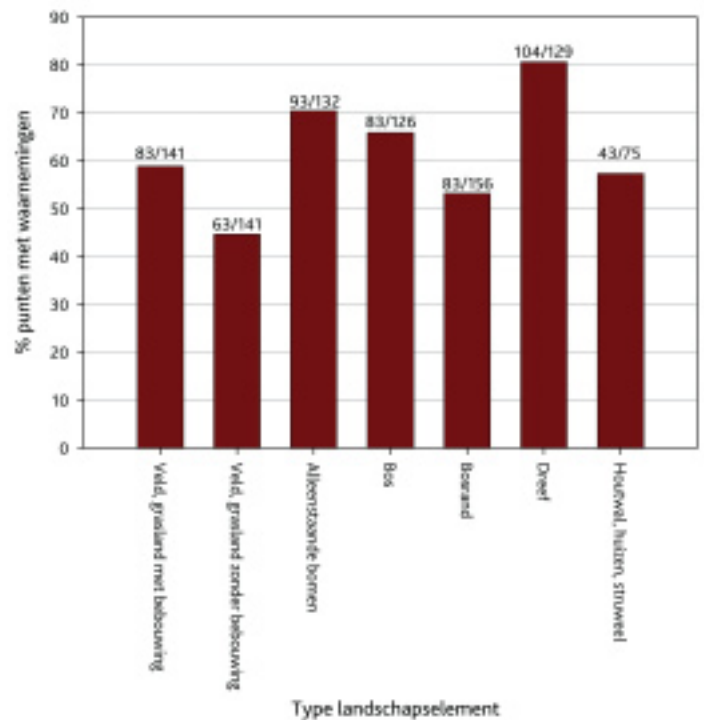
Van de 900 waarnemingspunten langs de punt-transecten (10 transecten met elk 30 punten en drie rondes) waren er 348 (38,7 %) zonder waarnemingen. Voor de overige 552 werden in totaal 674 vleermuizen genoteerd behorende tot minstens vijf verschillende soorten (grafiek 1). Om zicht te krijgen op de plaatsen met de meeste vleermuisactiviteit, werden de waarnemingen over de ganse periode per waarnemingspunt opgeteld en onderverdeeld in een aantal klassen. Kaart 2 geeft de ligging van de transecten waarbij de punten volgens deze klassen zijn ingekleurd, waardoor een beeld verkregen wordt van welke plaatsen op de transecten het meest in de smaak vallen bij vleermuizen. Het belang van bepaalde landschapselementen als jachtplaats kan zo worden aangetoond en in een eventuele ruilverkaveling worden opgenomen.

Landschapselementen Om het belang van landschapselementen te achterha-

Grafiek 1 Percentage waarnemingen per soort voor de beide methodes. Getallen boven de balkjes = aantal waarnemingen, tussen haakjes = status van de soort in Vlaanderen.

Grafiek 2 Belang van verschillende types landschapselementen voor vleermuizen. Getallen boven de balkjes = aantal punten met waarneming/totaal aantal punten.

len werden de waarnemingspunten van de punt-transecttellingen gegroepeerd volgens een aantal types landschapselementen. Per type werd het belang voor vleermuizen bepaald via de verhouding van het aantal punten met een waarneming tot het totale aantal punten (grafiek 2). Hieruit blijkt dat dreeven zeer belangrijk zijn voor vleermuizen. Open veld (veld, grasland zonder bebouwing) scoort beduidend lager dan alle andere landschapselementen.

Discussie Tijdens de inventarisatieavonden werden zes verschillende vleermuissoorten waargenomen. Een vergelijkbaar onderzoek in de Antwerpse provinciale domeinen in 2000 leverde dezelfde soorten op (Lefevre & Boeckx 2002). Deze soorten werden ook waargenomen bij wintertellingen in het Fort van Kessel (Nijlen), dat niet zo veraf gelegen is. Een uitzondering hierop vormen laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*), die zelden of nooit in dergelijke objecten aangetroffen worden. Inventarisatie

ties geven een goed beeld van de aanwezige soorten en hun verspreiding over het gebied. Wel speelt de ervaring van de waarnemer een belangrijke rol. Het maken van opnames vraagt wel wat handigheid. Ook is bij latere geluidsanalyse de exacte plaatsbeschrijving belangrijk. De vleermuiszonnar wordt immers aan de omgeving aangepast. Punt-transecttellingen daarentegen vormen een gestandaardiseerde methode die statistische analyses mogelijk maakt en bij regelmatige (bv. jaarlijkse) herhaling bruikbaar is als monitoringmethode. Bij deze methode zijn de exacte ligging en de juiste omgeving van elk waarnemingspunt gekend. De detectoropnames gebeuren continu en voorbijvliegende vleermuizen worden steeds geregistreerd. In dit onderzoek waren de waargenomen soorten dezelfde als gevonden tijdens de inventarisatieavonden. Enkel de grootvleermuizen ontbreken, maar dit is vooral een gevolg van hun fluistersonnar. Qua aantal soorten leveren beide methodes

duidelijk gelijkaardige resultaten op. Wat het procentuele aandeel van de verschillende soorten betreft, geven beide methodes ook ruwweg hetzelfde beeld, met gewone dwergvleermuis en in mindere mate laatvlieger als best vertegenwoordigde soorten. Er is echter een meer diepgaande analyse met een grotere gegevensset nodig om na te gaan in welke mate beide methodes vergelijkbaar zijn. Door vrijwilligers wordt in ieder geval vaak gekozen voor inventarisatie, omdat punt-transecttellingen door velen als saai ervaren worden.

Tabel 1 Organisatie veldwerk (aantal terreinbezoeken).

	Inventarisatie	Punt-transecttellingen
Mei	4	5
Juni	4	5
Juli	6	5
Augustus	4	5
September	2	7
Oktober	1	3

Verder lezen?

Kris Boeckx, Vleermuizenwerkgroep Natuurpunt vzw, Koeneind 13, 2440 Geel
Alex Lefevre, Vleermuizenwerkgroep Natuurpunt vzw, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar

Boeckx, K. & A. Lefevre, 2002. Chiropterologisch onderzoek in de ruilverkaveling Herenthout-Bouwel. Rapport Natuurstudie 2002/4, Natuurpunt Studie (Vleermuizenwerkgroep), Mechelen, België.

Lefevre, A. & K. Boeckx, 2002. Vleermuizeninventarisatie van 6 provinciale domeinen in de provincie Antwerpen. In: Nieuwborg H. Antwerpse Koepel voor Natuurstudie (ANKONA). Jaarboek 2001. Provincie Antwerpen, Antwerpen, België, pp. 113-125.

NEDERLAND

Egelmiddag voor cursusleiders en natuurgidsen

In het kader van het Jaar van de Egel organiseert de Zoogdierverseniging op 9 mei een unieke middag over egels speciaal voor cursusleiders en natuurgidsen. De bedoeling is om in één middag voldoende kennis op te doen, of op te frissen, over egels zodat deelnemers in staat zijn in de loop van het jaar hun eigen egelactiviteit te organiseren. Dat laatste bij voorkeur tijdens het grootse Egelweekend dat 18, 19 en 20 september wordt gehouden.

Onderwerpen die aan bod komen zijn: toelichting op onderzoekscampagne Jaar van de Egel (hoe kunnen mensen helpen?), ecologie van de egel, de ervaringen van een egelonderzoekster in Engeland, egelopvang, egels en kinderen en egelvriendelijk tuinieren. Deelnemers krijgen ook het nodige materiaal mee naar huis. Omdat het aantal plekken beperkt is, moeten deelnemers zich wel vooraf melden op: jaarvandeegel@vzz.nl

Wilde zwijnen Groesbeek worden mogelijk legaal

De Zoogdierverseniging zou het toezien als de provincie Gelderland de omgeving Groesbeek uitroept tot zwijnengebied. Dat wilde zwijnen allang niet meer alleen op de Veluwe en de Meinweg bij Roermond voorkomen, is ondertussen voor iedereen wel duidelijk. Maar alle zwijnen buiten deze twee ge-

bieden worden tot nu toe niet toegestaan. Ze zijn er wel en veroorzaken soms ook overlast, maar officieel bestaan ze niet volgens het zogenoemde 'nulstandbeleid'. Wat de Zoogdierverseni-

ging betreft komt aan deze rare situatie een einde.

Begin jaren tachtig kwamen wilde zwijnen nauwelijks nog in Nederland voor maar ze zijn bezig met een stevige opmars. De zwijnen komen vanzelf uit Duitsland naar bijvoorbeeld de omgeving van Groesbeek. Wat de Zoogdierverseniging betreft, worden wilde zwijnen in meer gebieden getolereerd en alleen bestreden daar waar de overlast de spuigaten uitloopt. Wel moeten landbouwschade en verkeersslachtoffers natuurlijk zoveel mogelijk beperkt worden. Dat maakt niet alle natuurgebieden geschikt. Het is dus zaak om goed naar de plaatselijke situatie te kijken. Voor Groesbeek is de Zoogdierverseniging positief.

E-teams gaan dode egels tellen

Om te weten te komen hoe het met de egels in Nederland gaat, is de Zoogdierverseniging een grootschalig onderzoek gestart in het kader van het Jaar van de Egel. E-teams van forenzen gaan platgereden egels tellen zodra de egels uit winterslaap zijn. Er zijn al tientallen deelnemers. Een vergelijkbaar onderzoek heeft eind jaren negentig plaats gevonden en leverde onder andere het inzicht op dat in Nederland naar schatting zeker 100.000 egels per jaar slachtoffer van het verkeer worden en een aantal aanbevelingen hoe dit aantal te verminderen. Dit soort onderzoek levert ook inzicht op over de relatie tussen egels en landschapselementen. Waar vallen de meeste slachtoffers en waar juist niet.

Door dezelfde wegen als 10 jaar geleden nog eens te monitoren, ontstaat bovendien een goed beeld van het aantal verkeersslachtoffers in 2009 en of dit gestegen of gedaald is. Dat geeft (rekening houdend met andere factoren) een indicatie van de afname van de populatie egels in Nederland.

Zoogdieratlas.nl nu ook in Drenthe

Met het ondertekenen van een intentieverklaring is op 19 februari het project Zoogdieratlas.nl na Overijssel ook in Drenthe van start gegaan. Alle in het wild levende zoogdieren in Drenthe worden in kaart gebracht en op internet gezet. Door van alle zoogdieren in kaart te brengen waar ze gezien zijn, ontstaat een goed beeld van de verspreiding. Dan

wordt ook duidelijk of bepaalde soorten hun gebied hebben kunnen uitbreiden of juist zien krimpen. Trekken bijvoorbeeld de bevers die onlangs zijn uitgezet in het Hunzegebied naar andere delen van de provincie? Ook naar de verspreiding van kwetsbare soorten als boommarters en vleermuizen wordt met veel interesse

Verkiezing favoriete Nederlandse zoogdier

Het natuurtijdschrift Grasduinen en de Zoogdierverseniging zijn op zoek naar het favoriete zoogdier van de Nederlanders. 24 In het wild levende zoogdieren zijn genomineerd. Iedereen kan stemmen. Bij de 24 genomineerden zitten kanshebbers als eekhoorn, konijn, haas, egel, ree, edelhert, das, vos, tuimelaar en zeehond. Maar de lijst bevat ook outsiders als de liefvallige hazelmuis, de voor velen nog onbekende boommarter, het noeste everzwijn, de verrassende vos en de enige vliegende zoogdieren, de vleermuizen. Ook bunzing, mol, muis en rat ontbreken niet. Om op de lijst te komen moet een dier niet alleen aaibaar zijn, maar ook in Nederland in het wild voorkomen. Huis- en boerderijdieren of soorten die niet (meer) in Nederland voorkomen zijn dus uitgesloten. Voor de wolf is het dus nog te vroeg, hamster, otter en bever doen wel mee. Iedereen kan stemmen tot en met 6 april op www.grasduinen.nl.

gekeken. De zoogdieratlas van Drenthe is een samenwerking van Provincie Drenthe, Het Drentse landschap, Landschapbeheer Drenthe, Vleermuiswerkgroep Drenthe, Waterschap Hunze en Aa's en initiatiefnemer de Zoogdierverseniging. Het atlasproject in Drenthe maakt deel uit van Zoogdieratlas.nl.

Exoten op ledenvergadering

Zaterdag 18 april is de ledenvergadering in Utrecht. Het middagprogramma gaat over exoten in Nederland. Voorafgaand wordt het huishoudelijk deel gehouden. Daarin komen de jaarrekening en het

Siberische grondeekhoorn. Foto Rollin verlinde.

jaarverslag 2008 en voorstellen voor contributieverhoging en wijziging van de roepnaam van de vereniging aan de orde.

Exoten staan de laatste tijd erg in de belangstelling. Wasbeerhonden in Groningen, Pallas eekhoorns bij Weert en niet te vergeten muskusratten in heel Nederland. Sommige exoten kunnen nadelige gevolgen hebben voor onze inheemse soorten. In Engeland en Italië is de stand van de inheemse rode eekhoorns zeer sterk achteruitgegaan door de introductie van de grijze eekhoorn. Hoe eerder de invasie van een nieuwe soort ontdekt wordt hoe makkelijker het is schade te voorkomen. Maar hoe doe je dat? Is een invasie wel te voorkomen en is de schade werkelijk zo ernstig? Soms valt het best mee, twee nieuwe zoogdiersoorten zijn inmiddels geaccepteerd als inheems: damhert en grijze zeehond. Meer informatie vindt u op www.zoogdierverseniging.nl

Blij met snelheidsverlaging Veluwe

De Zoogdierverseniging is blij met het initiatief van de provincie Gelderland om de maximum snelheid op een aantal provinciale wegen door de Veluwe terug te

brenge tot 60 kilometer per uur. De Zoogdierverseniging hoopt dat andere provincies het goede voorbeeld van Gelderland gaan volgen. Uit onderzoek van Frank van Langevelde (Resource Ecology Group, Wageningen Universiteit) en Rinus Jaarsma (Landgebruikplanning, Wageningen Universiteit) blijkt dat een lagere snelheid leidt tot veel minder aangereden dieren en dus tot minder schade aan auto's. Het gaat vooral om aanrijdingen met wilde zwijnen. Maar ook onder reeën, herten, dassen en boommarters vallen regelmatig verkeersslachtoffers.

Onderzoek naar Pallas eekhoorns in Nederland

De Zoogdierverseniging heeft van het Team Invasieve Exoten (TIE), ressorterend onder het Ministerie van LNV, opdracht gekregen om populaties van de Pallas eekhoorn (*Callosciurus erythraeus*) in Nederland in kaart te brengen. De Pallas eekhoorn is een uit China afkomstige soort die in gebieden waar de soort is uitgezet of ontsnapt (Zuid-Frankrijk, Japan), de inheemse eekhoornsoort verdringt. Daarmee zijn populaties van Pallas eekhoorns in Nederland een bedreiging voor onze inheemse rode eekhoorn. De Pallas eekhoorn komt voor ten zuidoosten van Weert en mogelijk in een bungalowpark in het Limburgse America. De dieren in de omgeving van Weert zijn nakomelingen van in 1998 bij een dierenhandelaar ontsnapte exemplaren. Het is momenteel niet bekend hoe groot de populatie en het actuele verspreidingsgebied zijn. De Zoogdierverseniging voert dit voorjaar met behulp van haarvallen een inventarisatie uit naar het voorkomen van Pallas eekhoorns en rode eekhoorns in de omgeving van Weert. Zichtwaarnemingen van Pallas eekhoorns en rode eekhoorns zijn waardevolle aanvullingen om een beeld te krijgen van de verspreiding en de aantallen. Grote vraag is of in gebieden waar de Pallas eekhoorn voorkomt nog rode eekhoorns voorkomen. De Pallas eekhoorn is net zo groot tot iets groter als een rode eekhoorn. De vacht is olijfgroen/bruin en de buik is vaak oranje-rood, maar is meestal niet goed te zien. De achterste helft van de staart is opvallend grijs van kleur. Het is overigens mogelijk dat nog een derde eekhoornsoort waargenomen wordt. Ten oosten van Weert leeft namelijk een kleine populatie van de Siberische grondeekhoorn (of Boerendoek; *Tamias sibiricus*). Ook daarvan willen we graag de waarnemingen ontvangen. Waarnemingen van eekhoorns kunnen worden doorgegeven via vilmar.dijkstra@vzz.nl of 06-17490499.

Uit Lutra:

'Dassen varen wel bij tunnels'

Ontsnipingsmaatregelen zoals tunnels en rasters leveren een positieve bijdrage aan dassenpopulaties. Dat concluderen onderzoekers Hans Vink, Rob van Apeldoorn en Hans Bekker uit een langlopend onderzoek naar de dassenpopulatie in Hollandse Rading. Dit onderzoek is gepubliceerd in het jongste nummer van het wetenschappelijke tijdschrift Lutra van de Zoogdierverseniging.

Vanaf 1984 zijn gegevens verzameld over aantallen dassen (*Meles meles*) en burchten in Hollandse Rading en omgeving. De gegevens tot 2006 laten zien dat de populatie eerst langzaam en vanaf midden jaren negentig exponentieel groeide. Daarbij koloniseerde de das nieuwe terreinen. In dezelfde periode zijn vele ontsnipende maatregelen bij wegen getroffen, waaronder een groot aantal tunnels en rasters. Deze maatregelen lijken een positieve bijdrage te leveren aan de groei van de populatie. Want de kans dat individuele dassen slachtoffer worden van het verkeer bleef min of meer constant gedurende de waarnemingsperiode. Dit ondanks het toegenomen autoverkeer op de snelwegen en provinciale wegen die het gebied omgeven en doorkruisen. Volgens de onderzoekers betekent dit dat bij lage dichtheden en een langzame populatiegroei ontsnipingsmaatregelen de gemiddelde leeftijd van dieren verhogen waarbij ze indirect de overlevingskans van de populatie positief beïnvloeden. Daarnaast kunnen ze de (lokale) sterfte van dassen verlagen gedurende bewegingen binnen hun leefgebied en als deze zich verspreiden (de zogenaamde dispersie).

Verder leest u in ons wetenschappelijke tijdschrift Lutra over de vlieghoogte bij harkende meervleermuizen en watervleermuizen, onderzoek naar strandingen bij walvisachtigen en over de mogelijke gevolgen van de aanwezigheid van wasbeerhonden in Nederland.

Cursussen in 2009

De Zoogdierverseniging organiseert elk jaar diverse cursussen over zoogdieren inventariseren en beschermen. Dit jaar in ieder geval cursussen over het inventariseren van vleermuizen, boommarters en grondgebonden zoogdieren. De succesrijke cursus 'Vleermuizen en plannologie' gaat ook weer van start. Het meest actuele overzicht van de cursussen vind je op www.zoogdierverseniging.nl, onder het kopje 'Actueel'.

Doe mee met 'Autovleren'

In 2008 hebben de Zoogdierverseniging en het CBS in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur een proefjaar gedraaid voor een nieuw meetnet binnen het Netwerk Ecologische Monitoring: 'Auto- en bootvleren'. Met auto, boot of fiets wordt een bepaald traject afgelegd en de vleermuizen worden (elektronisch) geteld. De inzet van vrijwilligers is als volgt: eenmalig ongeveer 3 uurtjes vanaf 45 minuten na zonsondergang. Deelnemers krijgen bij start van het meetnet een uitgebreide instructie, en natuurlijk krijgen ze de benodigde apparatuur in bruikleen. Meedoen? Dat kan door in de eigen woonplaats in juli, augustus of september een route te rijden. Opgeven kan via email (vrijwilligers@vzz.nl) of per post bij de Zoogdierverseniging. We plannen, wanneer mogelijk, een transect in uw omgeving.

Boekbespreking: Veldkijker

Voor wie tijdens natuurwandelingen een beeld wil krijgen van in het gebied aanwezige dieren, zijn meerdere diersporengidsen in de handel. Door een veelheid aan informatie zijn deze uitstekend geschikt voor gevorderden, maar vaak minder voor startende natuurliefhebbers. Voor deze laatste groep is de laagdrempelige en mooi vormgegeven sporengids 'Veldkijker' bedoeld. Naast soortgroepen als reptielen, vogels en dagvlinders wordt ook aandacht besteed aan een aantal zoogdieren in Nederland en Vlaanderen: wild zwijn, ree,

vos, das, eekhoorn en bosmuis. Per soort wordt interessante informatie gegeven over terreingebruik en de typische sporen die de aanwezigheid verraden. Daarnaast wordt vermeld waar (in Nederland) en in welk jaargetijde de soorten te zien zijn en wat de trefkans is. Het boek bevat ook schematische overzichten van sporen van de verschillende soorten, zodat deze onderling makkelijk

te vergelijken zijn.

Is er dan niks op aan te merken? Toch wel. In het boek is een koppeling gemaakt tussen de soorten en de landschappen waarin ze voorkomen. Deze koppeling is wat onduidelijk en arbitrair. Verder wordt een aantal voor de hand liggende en (lokaal) veel voorkomende zoogdiersoorten als egel, bever, edelhert en boom- en steenmarter gemist. Desondanks is deze sporengids voor zijn doelgroep zeker geslaagd. Het kan voor veel mensen een mooie start zijn om meer te leren over de (zoog)dieren om ons heen.

Gegevens:

Monica Wesseling (tekst) en Elwin van der Kolk (illustraties), 2008. Veldkijker – Gericht kijken naar dieren in de Nederlandse natuur. KNNV-uitgeverij, pp. 128. ISBN 978-90-5011-2710, € 17,95. Verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl

RSS feeds en Hyves

Als lid van de Zoogdierverseniging bezoek je natuurlijk regelmatig onze website zoogdierverseniging.nl. Daarop verschijnen elke week nieuwsberichten over de vereniging en over zoogdieren. Als je automatisch op de hoogte gehouden wilt worden van nieuwe berichten op de site, dan kan je je aanmelden voor RSS-feeds.

Daarnaast heeft de Zoogdierverseniging sinds kort ook een pagina op Hyves: zoogdierverseniging.hyves.nl. Iedereen kan daar terecht, maar als je wilt reageren op berichten of een krabbel wilt plaatsen moet je je even aanmelden (zie 'Lid worden' in de linkerkolom van de Hyves-pagina).

Leefgebiedenbenadering

Het nieuwe soortenbeleid, de zogenoemde Leefgebiedenbenadering, is weer een stap verder. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering hiervan is bij de provincies gelegd. Soortenbeschermende organisaties, waaronder de Zoogdierverseniging, en terreinbeheerders zijn nu samen aan het uitzoeken waar in elke provincie maatregelen voor de soorten van dit nieuwe beleid het meest zinvol en haalbaar zijn.

Doel van de leefgebiedenbenadering is niet, zoals voorheen, per soort een soortbeschermingsplan op te stellen, maar om voor alle kwetsbare soorten die in hetzelfde leefgebiedstype voorkomen tegelijk maatregelen te nemen. Het gaat om ongeveer 300 soorten verdeeld over tien leefgebiedstypen, zoals agrarisch cultuurlandschap, beekdalen, heuvelland, stedelijk gebied etc.. Daarnaast heeft de Leefgebiedenbenadering als

doel meer partijen bij de uitvoering te betrekken, zoals waterschappen, gemeenten, agrariërs en projectontwikkelaars.

De soortenbeschermende organisaties brengen hun kennis over het voorkomen van de kwetsbare soorten bijeen om per leefgebiedstype de gebieden te vinden met de hoogste concentratie van kwetsbare soorten. Met de terreinbeheerders wordt vervolgens bekeken welke maatregelen daar nodig en mogelijk zijn. De resultaten worden aan de provincies voorgelegd, die vervolgens hun (financieel) beleid hierop kunnen afstemmen. Terreinbeheerders, maar ook andere partijen zijn daarna aan zet om de maatregelen uit te voeren.

Slapende Franjestaart. Foto Rollin verlinde.

Nieuwe bunker in trek bij overwinterende vleermuizen

In de Wieden heeft waterbedrijf Vitens in 1998 een bunker speciaal voor overwinterende vleermuizen gebouwd. Dit blijkt een succes te zijn, want het aantal overwinterende vleermuizen in de bunker neemt toe. Dit bleek tijdens de jaarlijkse telling die in het kader van de Vleermuiswintertellingen van de Zoogdierverseniging uitgevoerd worden. Maar liefst negen franjestaarten overwinterden dit jaar in deze bunker. Dit is het grootste aantal sinds de start van de tellingen in 2004. In 2006 werden de eerste franjestaarten in deze bunker waargenomen. Naast deze zeldzame vleermuis zijn ook watervleermuizen en gewone grootoorvleermuizen in de bunker aangetroffen.

VLAANDEREN

Algemene vergadering druk bijgewoond

Een 30-tal deelnemers vond de weg naar Oostende. Eerst werden de vleermuizen in het tunnelsysteem van Raversijde geïnventariseerd (resultaat: een twintig vleermuizen, waaronder gewone dwergvleermuis, watervleermuis en gewone grootoorvleermuis). Koen Van Den Berge van het INBO en Jan Haelters van het KBIN gaven respectievelijk voor-

land Neyrinck en Ludo Holsbeek verlaten het bestuur en worden bedankt voor bewezen diensten. Bram Conings wordt als nieuw lid verwelkomd in de schoot van het bestuur. Het nieuwe bestuur kan je bewonderen op: <http://www.zoogdierenwerkgroep.be/index.php?id=2>.

'ZIE ZO ZOOGDIER' Winnaar van de titelwedstrijd Vlaams zoogdierentelweekend

Op 17-18 oktober 2009 organiseert de Natuurpunt ZWG een Vlaams zoogdie-

Meert en Koen Ribus, die beiden deze wervende naam voorstelden. De laatste inzender stuurde ons bovendien het schitterende logo. Beiden winnen een abonnement op Zoogdier. Proficiat!

Zoogdierenwerkgroep Vlaamse JNM: alive and kicking!

De Zoogdierenwerkgroep van de Vlaamse JNM (Jeugdbond voor Natuur en Milieu) heeft er verschillende succesvolle activiteiten opzitten, zoals een eikelmuis-weekendje, vleermuistellingen en braakbalpluissavondjes. Maar dit is geen reden om het rustiger aan te doen. We gaan ondermeer op zoek naar zoogdieren in de Dijle-vallei bij Leuven, organiseren vleermuistochten en zelfs een heuse Ostend Pelagic op zoek naar zeezoogdieren in de Noordzee.

In augustus gaan we samen met de Zoogdierenwerkgroep van de Nederlandse JNM op kamp in de Viroinstreek. Eind september organiseren we samen met de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep een Ardennen-weekend. En het derde weekend van september organiseert de JNM naar jaarlijkse traditie de Nacht van het Zoogdier. Op dit weekend zullen JNM-afdelingen uit heel Vlaanderen zich verdiepen in het nachtelijke zoogdierleven: muizen vangen, braakballen pluizen, vleermuizen zoeken en meer. Meer informatie kan je vinden op www.jnm.be of via zwg@jnm.be.

28 november 2009 Zoogdiersymposium Antwerpen

De Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en de Zoogdierverseniging organiseren samen een zoogdiersymposium over monitoring van zoogdieren in Vlaanderen en Nederland.

Algemene ledenvergadering. Foto Goedele verbeylen.

drachten over roofdieren in Vlaanderen en zeezoogdieren langs de Belgische kust. Ze gaven beiden aan hoe de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep een rol kan spelen bij de verzameling van data. Uit het bestuurlijk deel onthouden we vooral de wens naar meer veldactiviteiten en de nood om de naamsbekendheid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep te vergroten. Jos De Laender, Ro-

rentelweekend. Het weekend werd op de Algemene Vergadering gedoopt tot "Zie Zo Zoogdier". De winnaars zijn Pol

Inventarisatie van vleermuizen in het tunnelsysteem van Raversijde. Foto JNM.

Agenda & adressen

10 - 13 april 2009 Paaskamp grote zoogdieren Jeugdbonden JNM en NJN (Nederland) organiseren in het Paasweekend een kamp waarin de werking van foto vallen gedemonstreerd wordt. www.njn.nl

18 april 2009 Ledenvergadering van de Zoogdiervereniging VZZ* Met lezingen over exoten in Nederland. Leden ontvangen een persoonlijke uitnodiging. Locatie: Utrecht.

9 mei 2009 Cursus boommarters inventariseren* Cursus van de Zoogdiervereniging over hoe u boommarters in het veld kunt opsporen. De ochtend bestaat uit theorie, de middag ga je het veld in.

9 mei Egelmiddag voor cursusleiders en natuurgidsen*

In het kader van het Jaar van de Egel organiseert de Zoogdiervereniging een trainingsmiddag voor mensen die bij hen in de buurt activiteiten over en voor egels willen organiseren.

Mei 2009 Muizenweekend Drentse Aa* Voor de beheerder van de Drentse Aa, Staatsbosbeheer, gaat de Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging met behulp van inloopvallen uitzoeken welke muizensoorten langs deze beek voorkomen.

20 mei - 1 juli Voorjaargestelling Ruige dwergvleermuizen*

Om meer zicht te krijgen op de migratie van vleermuizen, vooral op die van de ruige dwergvleermuis, organiseert de Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging een landelijke telling. Op een aantal locaties verspreid door het land (maar vooral langs de kust) worden met behulp van bat detectoren langsvliegende vleermuizen geteld.

29 mei - 1 juni 2009 Vleermuizen vangen in Gelderland

Jeugdbonden JNM en NJN (Nederland) organiseren in het weekend van Pinksteren een kamp waarbij naar vleermuizen hoog in de bomen gezocht worden. Hiervoor worden in de boomtoppen 'mistnetten' gespannen, www.njn.nl

20 juni 2009 Kortste Nacht van het Zoogdier De ZWG van de regio Vlaamse Ardennen organiseert de tweede kortste nacht van het zoogdier. Thematiek: Zoogdieren rondom bewoning. Inventarisatie van zoogdieren rondom landbouwbedrijven en mogelijkheden voor bescherming van zoogdieren rond erven en tuinen.

19 - 21 juni Grijze grootoren in Noord-Brabant Jeugdbonden JNM en NJN (Nederland) gaan in dit weekend met behulp van mistnetten vleermuizen vangen. De gevangen grijze grootoorvleermuizen worden met een klein zendertje uitgerust, zodat ze gevolgd kunnen worden, www.njn.nl

18,19,20 september 2009 Egelweekend met veel activiteiten en de grootste egeltelling ooit in Nederland gehouden. De Zoogdiervereniging houdt u op de hoogte via de website: www.jaarvandeegel.nl.

26 -27 september 2009 Ardennenweekend Natuurpunt ZWG

De Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt organiseert een zoogdierenweekend in de Ardennen.

Alle cursussen die door de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt worden georganiseerd, kan je vinden op <http://www.zoogdierenwerkgroep.be/index.php?id=59>

*** Opgave voor activiteiten van de Zoogdiervereniging**

Opgave vooraf deelname aan activiteiten van de Zoogdiervereniging en haar werkgroepen is noodzakelijk en kan per telefoon (026-3705318) of per mail (zoogdier@vzz.nl).

Ga voor actuele informatie naar onze websites:

www.zoogdiervereniging.nl

en: www.zoogdierenwerkgroep.be

NEDERLAND

Zoogdiervereniging VZZ

Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, Nederland

026-3705318

026-3704038 (fax)

zoogdier@vzz.nl

www.vzz.nl

Veldwerkgroep Nederland

Eric Thomassen, Middelstegegracht 28, 2312 TX Leiden, 071-5127761, veldwerkgroep@vzz.nl

Materiaaldepot Veldwerkgroep

Jan Alewijn Dijkhuizen, materiaal@vzz.nl

Vleermuiswerkgroep Nederland

Anne-Jifke Haarsma, p/a Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 023-5472583, vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl
www.vleermuis.net

Werkgroep Zoogdierbescherming

Marijke Drees, Steenhouwerskade 80, 9718 DH Groningen, 050-5274525, zoogdierbescherming@vzz.nl

Werkgroep Boomarter Nederland

Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amersfoort, 033-4625970, boomarterwerkgroep@vzz.nl

Werkgroep Zeezoogdieren

Jan-Willem Broekema, Brikkenwal 20, 2317 GT Leiden, j.w.broekema@inter.nl.net

Werkgroep Kleine marterachtigen

Tim Hofmeester, p/a Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, werkgroep-kleine-marterachtigen@vzz.nl

Beverwerkgroep

Gerrit Kolenbrander, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318, beverwerkgroep@vzz.nl

Zoogdierwerkgroep Zeeland

Nanning-Jan Honingh, Schoondijkse dijk 35, 4438 AE Driewegen, 0113-403259, nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Zoogdierwerkgroep Overijssel

Annelies van der Blij, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle, 038-4250979, blj@natuurmilieu.nl

Redactie wetenschappelijk tijdschrift LUTRA

p/a Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, 026-3705318, lutra@vzz.nl

VLAANDEREN

Natuurpunt

Natuurpunt Studie

Goedele Verbeylen, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen, 0476-590392, goedele@zoogdierenwerkgroep.be

Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep

Paul Van Daele, Rekkemstraat 144, 9700 Volkegem, 0494-401777, saripaul@skynet.be, www.zoogdierenwerkgroep.be

Naast de overkoepelende Vlaamse Zoogdierenwerkgroep zijn plaatselijk ook heel wat lokale en regionale zoogdieren- en natuurstudiewerkgroepen actief rond zoogdieren. Hun contactgegevens vind je op de website.

Natuurpunt Vleermuizenwerkgroep

Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, 014-516201, vleermuizenalex@yahoo.com, www.natuurpunt.be

JNM Zoogdierenwerkgroep

Daan Dekeukeleire, Polderdreef 37, 9840 De Pinte, 0474-488979, daan@jnm.be, www.jnm.be

Het moment van... Paul van Hoof

In deze rubriek presenteren fotografen hun meest geliefde foto en het bijbehorende verhaal. Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@vzz.nl of per post naar de redactie op Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem

Zwermen In het najaar vertonen vleermuizen zwermgedrag. De exacte functie van het zwermen wordt nog onderzocht, maar duidelijk is dat het met name optreedt bij winterverblijfplaatsen en dat paring een belangrijke rol speelt, aangezien veel zwermers sexueel actief zijn. Het gedrag is in Nederland met name bekend van de mergelgroeven in Zuid-Limburg. Ik was gefascineerd door dat gedrag en wilde eens weten of het ook optrad op andere locaties. Ik had een ijskelder in Noord-Limburg op het oog, waar we 's winters altijd vleermuizen tellen. Dus op een herfstavond ben ik daar heen gegaan. Het wachten in het donker duurde lang, met het geruis van de batdetector als enige afleiding. De spanning steeg toen het apparaat begon te ratelen. Er waren vleermuizen de kelder in gevlogen en het zwermen was een feit. Toch maar even de zaklamp aan. Er vlogen zowel watervleermuizen als franjestaarten rond. Snel het licht weer uit. Ik besloot van de gelegenheid gebruik te maken om een foto van een van de rondvliegende vleermuizen te maken. Ik had immers mijn fotospullen meegenomen. Ik stelde ze op en niet lang daarna gebeurde het: een vleermuis vloog op precies de goede plek. Vol spanning keek ik op het schermje van de camera. Geen franjestaart of watervleermuis, maar de meest fotogenieke van allemaal: een bruine grootoorvleermuis.

